

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Filozofická fakulta

Ústav pro klasickou archeologii

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Johana Tlustá

**Vindolanda a tabulky z Vindolandy. Archeologie všedního
života na britském limitu**

**Vindolanda and Vindolanda tablets. The Archaeology of Life
on the British Limes**

Praha 2015

Vedoucí práce: PhDr. Pavel Titz, Ph.D.

Na tomto místě bych ráda poděkovala svému vedoucímu práce, PhDr. Pavlu Titzovi, Ph.D., za veškeré rady, ochotu a trpělivost a organizaci Vindolanda Charitable Trust za zodpovězené dotazy. V neposlední řadě bych také ráda vyjádřila vděk své rodině za možnost studovat a za podporu v průběhu celého bakalářského studia.

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 24. 8. 2015

.....

Johana Tlustá

ABSTRAKT

Podél římské cesty Stanegate vedoucí přes šíji Solway-Tyne fungoval od 80. let 1. století do přelomu 4. a 5. století římský tábor Vindolanda určený pro auxiliární sbory. Vlhké přírodní prostředí a římská technologie vyrovnávání terénu před stavbou nových budov umožnily v zemi zachování dřevěných tabulek popsaných inkoustem. Na tabulkách jsou obsaženy denní rozpisy prací, hlášení velitelů, korespondence a záznamy o objednávkách, příjmech a výdajích tábora. V současnosti pochází z Vindolandy téměř 2000 tabulek, které obsahují signifikantní informace o fungování armády a životě římské posádky na severní hranici římského impéria. V této bakalářské práci je porovnáván obsah textů z tabulek s nalezenou materiální kulturou, je zvažována relevance tabulek pro archeologickou vědu a pomocí textů z nich je přiblížen život římské posádky na britském limitu.

Klíčová slova: Vindolanda, římská Británie, dřevěné tabulky, Hadriánův val, římská armáda

ABSTRACT

Roman fortification Vindolanda was situated along the Roman road Stanegate running across the Solway-Tyne isthmus and was occupied by auxiliary units from approximately 80-400 AD. Vindolanda's damp natural environment and the Roman terrain levelling technology enabled numbers of thin wooden tablets with ink writing to survive until today. The content of these tablets range from military strength reports, duty officers' reports, daily rosters, leave requests to personal correspondence and accounts. Nearly 2000 tablets have been found so far. They carry significant information concerning the processes within the Roman army and life of the troops on the northern frontier. This thesis deals with the content of these tablets in comparison to the material culture which was found on the site. It also investigates whether these tablets are relevant to archaeological science and uses them to infer the daily life of Roman soldiers on the British limes.

Key words: Vindolanda, Roman Britain, wooden tablets, Hadrian's Wall, roman army

Obsah

1.	Úvod	6
2.	Vindolanda	9
2.1	Popis lokality	9
2.2	Dějiny římského osídlení lokality	13
2.2.1	Předhadriánovské osídlení	14
2.2.2	Osídlení po výstavbě Hadriánova valu	26
2.3	Dějiny bádání a výzkumů	28
3.	Římské tabulky a potřeby ke psaní	31
4.	Tabulky z Vindolandy	35
4.1	Objevení tabulek ke psaní na Vindolandě	35
4.2	Exkavace a následující postup zpracování a konzervace tabulek	35
4.3	Práce s textem	37
4.4	Administrativní tabulky a tabulky militárního charakteru	38
4.5	Korespondence	41
4.6	Výuka psaní	44
5.	Archeologie všedního života v době předhadriánovské okupace	46
5.1	Tabulky z I. fáze římského osídlení	46
5.2	Tabulky z II. fáze římského osídlení	47
5.3	Tabulky III. fáze římského osídlení	50
5.4	Tabulky z IV. fáze římského osídlení	54
5.5	Tabulky z V. fáze římského osídlení	60
5.6	Jídlo a pití zmíněné v tabulkách	61
5.7	Zmínky v tabulkách o původním obyvatelstvu	62
6.	Závěr	64
7.	Seznam použité literatury a pramenů	66
7.1	Seznam literatury	66
7.2	Seznam pramenů	68
8.	Seznam příloh a ilustrací	69
8.1	Seznam ilustrací	69
8.2	Seznam příloh	71
9.	Přílohy	72

1. ÚVOD

V létě roku 43 n. l. se rozhodl císař Claudius vyslat čtyři legie v čele s Aulem Plautiem přes kanál La Manche na území Británie s cílem připojit toto území k římské říši. Tento ostrov Římany lákal hlavně svým bohatstvím na kovy. Claudius se osobně vydal připojit k dobovačné výpravě a po šestnácti dnech ostrov opustil zanechávajíc Aula Plautia s legiemi konsolidovat moc v nové provincii Britannia (HOBBS – JACKSON 2010, 30–31). Plautius postupně získával na svou stranu místní kmeny a postupoval směrem na sever ostrova. Na území Skotska se koncem 1. století setkali se silným odporem a hranice říše byla ustálena na úrovni šíje Solway – Tyne (HOBBS – JACKSON 2010, 40). Přes ní byla vybudována cesta Stanegate, kterou strážil tábor Vindolanda (GRAHAM 1981, 18).

V této bakalářské práci se budu zabývat unikátními dřevěnými tabulkami nalezenými na lokalitě Vindolanda, na kterých byly zapsány důležité armádní dokumenty i osobní korespondence obyvatel této fortifikace. Pomocí tabulek se budu snažit popsat každodenní život posádky římské armády na britském limitu a především hledat návaznost obsahu tabulek na materiální kulturu, uvést je do kontextu a vyzdvihnout případy, kde byly tyto písemné prameny archeologické vědě nápomocné. Zaměřím se na období osídlení před dostavěním Hadriánova valu, jelikož v těchto vrstvách byly zmíněné tabulky dochovány. Cílem práce je zjistit jakou mají tabulky výpovědní hodnotu a odpovědět tak na otázku jak tabulky pomáhají ve spolupráci s nalezenou materiální kulturou život římské posádky rekonstruovat a jaký život posádky na severní hranici římské říše byl.

Pozemek, na kterém Vindolanda leží, v roce 1929 zakoupil Eric Birley, zaměřený na klasická studia. V roce 1970 byla založena nadace Vindolanda Charitable Trust, která lokalitu spravuje dodnes. Výzkum je veden stále v rámci rodiny Birleyových. Vedoucí výzkumu do roku 2005 byl Robin Birley, v současnosti to je Andrew Birley. Většina publikací o této lokalitě je napsána odborníky ze skupiny lidí, která byla utvořena během začátků výzkumů v 70. letech. John Peter Wild se zabývá textiliemi, Carol van Driel Murray zpracovává předměty z kůže, Mark Seaward provádí analýzy environmentálních pozůstatků, Jon Hather a Rob Sands zkoumají artefakty ze dřeva a kurátorkou místního muzea je Patricia Birley. Specialisté povolání na práci

s dřevěnými tabulkami jsou Alan Bowman, David Thomas, Roger Tomlin a Anthony Birley (BIRLEY, R. 2009: 59)

Je nutné upozornit na fakt, že výzkumy od 70. let stále probíhají a každým rokem přibývají nové nálezy, které mohou změnit dosavadní interpretace.

Z celkového počtu, který se ke dnešnímu dni blíží dvěma tisícům, je tabulek publikováno 772¹. Proto grafy zde uvedené neobsahují data ze všech nalezených tabulek, slouží jen orientačně pro ilustraci. Tabulky jsou vydané ve svazcích *Tabulae Vindolandenses* I-IV, z toho jsou první dva svazky přístupné v online databázi vytvořené Centrem pro studium starověkých dokumentů z Oxford University². Ve svazku *Tabulae Vindolandenses* II, byly publikované zrevidované tabulky pod novým číslem, doprovázené aktuálnějšími interpretacemi slov a novými verzemi transliterace textu. Od 70. let bylo zavedeno postupně více systémů číslování tabulek. V současné době jsou seřazeny tak, že tabulky jdoucí po sobě, spolu obsahem souvisí.

Tato práce nejprve pojedná o lokalitě Vindolanda, dějinách římského osídlení včetně pojednání o nálezech pro lokalitu typických, dějinách bádání a výzkumů na ní a vyloží úvod o tabulkách ke psaní v římském impériu. Následně budou zpracovány tabulky z Vindolandy. Metoda práce spočívá v přečtení dostupných pramenů, tabulek, a porovnávání jejich obsahu s nalezenou materiální kulturou a nálezovým kontextem. Cílem práce je zvážit informace a použít ty relevantní k ilustraci života římské posádky obývající lokalitu. V neposlední řadě bude vyhodnocen přínos aspektů písemného pramenu pro archeologickou vědu. V práci bude nejprve nastíněno, jaké typy dokumentů byly nalezeny, a poté bude následovat zpracování textů z tabulek pro jednotlivé vrstvy tak, aby podaly komplexní výpověď o životě posádky v tomto táboře pro dané období. Vybraná témata budou zpracována zvlášť pro celé období před dostavěním Hadriánova valu.

Informace o římských fortifikacích v provincii Británie mi poskytly publikace *Roman Forts. An Illustrated Introduction to the Garrison Posts of Roman Britain* (WILSON 1980) spolu s *Roman Forts in Britain* (BREEZE 2002). Jelikož během každé výzkumné sezóny na Vindolandě jsou získány nové nálezy a aktuálnější informace,

¹ Jsou očíslovány od 118-889, jelikož tabulky z prvního svazku byly znovu publikovány v kontextu s nově nalezeným materiálem v TV II a přejmenovány.

² Centre for the Study of Ancient Documents

objevují se ve starších publikacích neshody s novějšími zdroji.³ Proto především vycházím z co nejnovějších publikací jako je *Vindolanda: A Roman Frontier Fort on Hadrian's Wall* (BIRLEY 2009) a *Vindolanda: Extraordinary Records of Daily Life on the Northern Frontier* (BIRLEY 2015), odkud čerpám poznatky o lokalitě a nalezené materiální kultuře. Primární publikací pro práci s římskými tabulkami ke psaní a psacími potřebami byla *The Roman Writing Tablets from Vindolanda* (BOWMAN 1983). Posloužila mi i pro vybrané komentáře k tabulkám, ovšem informace v ní nejsou aktuální a proto signifikantní publikace pro práci s tabulkami byly *Vindolanda Research Reports II: The Early Wooden Forts* (BIRLEY – BIRLEY – BIRLEY 1993) a *Vindolanda's Roman records* (BIRLEY 1994). Texty tabulek a data pro grafy byly získané převážně ze svazků *Tabulae Vindolandenses* převedených do online databáze.

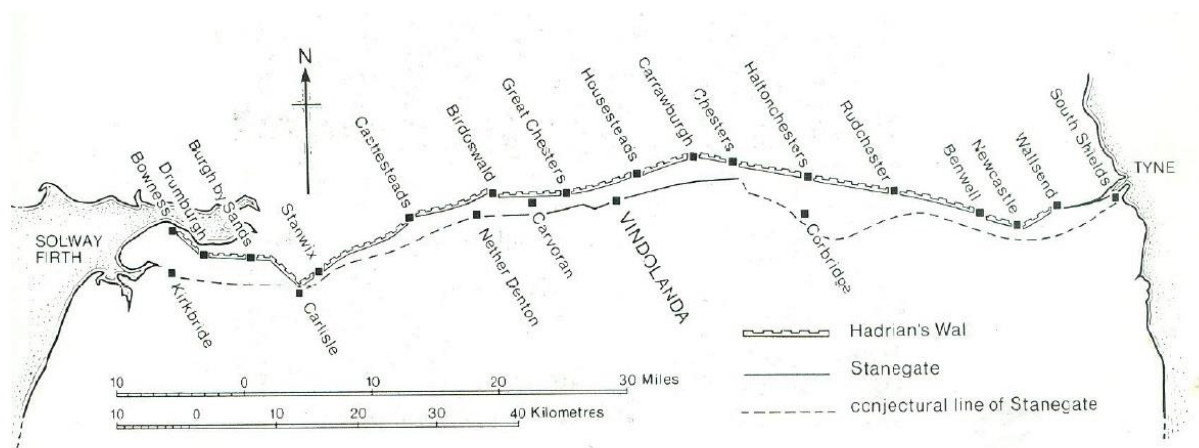
V online databázi tabulek je vždy fotografická dokumentace, latinská transliterace a často i anglický překlad. Existuje v ní mnoho možností jak tabulky procházet a vyhledat, ovšem například tabulka 155, která je zařazena do třetí fáze osídlení je v publikaci Robina Birleyho z roku 2009 uvedena u fáze druhé. Bohužel jsou v ní zahrnuty pouze první dva svazky, a tedy obsahuje 456 ze 772 publikovaných tabulek. Vybrané tabulky z těchto svazků zpřístupnilo také Britské muzeum, které se v 70. letech podílelo na konzervaci tabulek, na svých internetových stránkách.

³ Osvětleny byly časem informace jako například číslo batavské kohorty, která na Vindolandě pobývala nebo jméno prefekta tábora ze čtvrté fáze osídlení. Interpretace osoby Karus z tabulky číslo 250 byla dva roky po vydání publikace vyvrácena nálezem tabulky číslo 251. Odhad početnosti jednotky Batavů se také v průběhu let změnil, BOWMAN 1983 uvádí 500 mužů a BIRLEY 2009 stanovil počet na 1000 mužů.

2. VINDOLANDA

2.1 Popis lokality

Vindolanda byl tábor a *vicus* pro auxiliární sbory římské armády osídlený od 80. let 1. století n. l. do přelomu 4. a 5. století (BIRLEY 2015, 16). Je umístěn ve vnitrozemí ve středu Velké Británie při římské cestě Stanegate (Obrázek 1) jako součást systému rozmístění táborů dohlížejících na tuto cestu (GRAHAM 1981, 18). Ta je, vedená přes šíji spojující záliv Solway na východě a ústí řeky Tyne na západě. Byla vystavěna v době správce Agricoly⁴, aby spojila největší tábory Corbridge a Carlisle (GRAHAM 1981, 2). Spolu s Vindolandou zde již od doby Fláviovců fungovala i fortifikace Nether Denton (BREEZE – DOBSON 2000, 17). Necelé dva kilometry severně od cesty Stanegate začal být v roce 122 n. l. budován Hadriánův val (TERRAS 2006, 2).

Obrázek 1 - Umístění tábora Vindolanda na cestě Stanegate. BOWMAN 1983, fig. 2.

Dějiny místního římského osídlení lze rozdělit do deseti stavebních fází (BIRLEY 2009, 183). Prvních 5 spadá do doby před vybudováním Hadriánova valu a také do doby jeho výstavby. Právě v těchto vrstvách byly uchovány známé dřevěné destičky popsané inkoustem. V předhadriánovském období byla fortifikace obývána nejprve I. kohortou Tungrorum, která byla vystřídaná IX. kohortou Batavorum. Ta však byla odvolána na pomoc císaři Trajánovi do provincie Dákie ve druhé válce s Dáky a na Vindolandu se pak vrátila I. kohorta Tungrorum (BIRLEY 2009, 88). Obě tyto kohorty pravděpodobně doprovázely Agricolu při jeho tažení do Skotska (Tacitus, *Agr* 36).

⁴ Julius Agricola byl správcem provincie Británie v letech 78-84 n. l. (HOBBS – JACKSON 2010, 39)

Předpokládá se, že v době stavby Hadriánova valu sloužila Vindolanda, spravovaná navráťivší se I. kohortou Tungrorum, jako centrum se zásobami jídla a materiálu pro stavitele. Po dokončení prací na Hadriánově vale byli Tungrijští přesunuti do Housesteads a fortifikace zůstala na několik let opuštěna (BIRLEY 2009, 112). Fortifikace postavené v následujících 5 stavebních fázích byly již budované z kamene. Lokalitu nejprve spravovala II. kohorta Nervorum. Následovalo období, pro které není známo, jaká posádka lokalitu obývala. V roce 213 na Vindolandu přišla IV. kohorta Gallorum, která zde byla až do 60. let 4. století. Do roku 400 byla lokalita osídlena neznámou jednotkou (BIRLEY 2009, 183) a po přelomu 4. a 5. století zde pobývala zatím blíže neprozkoumaná komunita křesťanského vyznání (BIRLEY 2015, 16).

Obrázek 2 - Letecký snímek lokality Vindolanda směrem od západu. BIRLEY 2015, fig. 15.

Název Vindolanda je pravděpodobně odvozen z místního názvu používaného Britony, který znamenal „světlé pláň“, jelikož lokalita v zákrytu Barcombe Hill byla zrána pokryta rosou déle než okolí (BIRLEY 2015, 10). Podoba římské přejaté verze se dochovala například v dedikaci na oltáři Vulkánovi od obyvatel Vindolandy - *Vicani Vindolandesses*. Kromě toho je tento název znám z mnoha zde nalezených dřevěných tabulek. Například Flavius Cerialis v dopise oznamuje, že píše ze svého sídla *Vindolanda* (BIRLEY 2015, 10). Později je zapsaná jako *Vindolana* v *Notitia Dignitatum*, dokumentu ze 4. století se seznamem táborů a jejich posádek po římské říši, a

Vindolande v Ravennské kosmografii, seznamu měst a vojenských stanic sepsaných neznámým mnichem z Ravenny na přelomu 7. a 8. století (BIRLEY 2009, 18).

Vindolanda (Obrázek 2) je jednou z nejcennějších archeologických lokalit římské Británie. Je to mimořádně zachovaná památka po římském vojsku. Její kamenná zástavba nebyla rozebrána a sekundárně využita jako zdroj materiálu ke stavbě silnic. Tomu, a také rabování místními farmáři, se většina fortifikací v okolí Hadriánova valu, jako například Carvoran, Rudchester nebo Halton Chesters, nevyhnula. Leží na místě, které je vzdálené jak na severu od Military road (B6318) stavěné v 50. letech 18. století, tak i od hlavní silnice jižně v údolí řeky Tyne, a proto byla zmíněného rabování ušetřena (BIRLEY 2015, 12).

Římskou posádku místo, na kterém Vindolandu vybudovala, nejspíše lákalo kvůli velkému množství vodních zdrojů v okolí (BIRLEY 2015, 38). V této oblasti je velmi vlhká půda, která proto dokázala dochovat organické materiály až do dnešní doby (BIRLEY 2015, 21).

Největší bohatství Vindolandy bylo skryto pod vrchní vrstvou kamenných struktur. Mnoho vojenských stanic v Británii vykazuje známky po častých opravách nebo demolic při odvolání posádky pryč (BREEZE 2002, 61). Vždy, než ve Vindolandě římsí vojáci začali budovat novou fázi osídlení, nejprve na zdemolované pozůstatky předchozího osídlení navezli většinou 40 centimetrů silnou vrstvu hlíny (BIRLEY 2009, 42), aby byla vytvořena platforma pro stavbu nových budov. Samotný původní terén ve Vindolandě byl také velmi nevyrovnaný, a tak vrstvy římského osídlení dohromady sahají v různých částech lokality od dvou do čtyř metrů hluboko (BIRLEY 2015, 16). Použitá stavební metoda zakonzervovala předhadriánovské dřevěné fortifikace bez přístupu vzduchu a také bez bakterií v poměrně stabilní teplotě (BIRLEY 2015, 43). Proto je tato lokalita ojedinělá. Nabízí archeologům zachované nálezy v podobném stavu, jako když byly používány. Objevené kovové předměty z bronzu a železa jsou většinou lesklé a bez koroze. Nejvýznamnější jsou však nálezy z organických materiálů jako je obuv a jiné předměty z kůže, textilie, environmentální zbytky, jako například vřes či stébla slámy (BOWMAN – THOMAS 1974, 4), a dřevěné předměty, z nichž jsou nejzajímavější tenké dřevěné destičky popsané inkoustem.

Tato vrstva s předhadriánovskými pozůstatky byla objevena během budování odvodňovacího kanálu, jelikož propukly nadměrné deště, koncem sezóny na podzim v roce 1972. Byla okamžitě zazimována a ihned na začátku sezony roku 1973 započaly

exkavace (BIRLEY 2015, 39). Nejen že poskytuje artefakty ve výtečném stavu, ale také v opravdu velkém množství.⁵ Z Vindolandy tak pochází sbírka 17 000 kovových nálezů spolu s 1 600 mincemi, 6 000 předmětů z kůže, 1 300 dřevěných předmětů a 800 fragmentů textilií, což dokládá to, o jak výjimečnou lokalitu se jedná (BIRLEY 2015, 21).

Textilie z Vindolandy byly především tvořeny z vlny, která pocházela z místních severních ovcí. Dva kompletní nálezy z textilu byly vložka do obuvi a dětská ponožka. Kromě těchto dvou se často nacházely fragmenty pletených vest, tunik, plášťů, ob vazů a podložek na spaní, které bývají zmíněné v tabulkách (BIRLEY 2015, 23).⁶

Dřevěné stavby, kýble, nábytek, kolíky ke stanům a tenké dřevěné tabulky byly vyrobené z místního dřeva jako břízy, olše, tisy, jasany a duby. Zároveň se tu ale nalézají importované luxusní krabičky, hřebeny a voskové tabulky. Nalezené zdobené zašupovací víko ke krabičce bylo vyrobené ze španělského kaštanu a dva džbánky z irského tisu (BIRLEY 2015, 23). Sudy byly nejčastěji vyrobené z jedle z kontinentální Evropy, odkud také pocházely na nich uvedené kolky (BIRLEY 2009, 79). Po spotřebování obsahu bylo dřevo sekundárně využito jako podlahová prkna (BIRLEY 2015, 24).

Z kůže římských vojáci vyráběli hlavně obuv. Na Vindolandě se našly boty pro dlouhé pochody, sandály, které se nosily mimo službu, obyčejné boty, luxusní pantofle i dětská obuv (BIRLEY 2015, 21). Byly objevené tisíce fragmentů stanů, převážně získaných z kozí kůže, několik kusů kožených ochranných postrojů na koně včetně postroje na hlavu, spousta řemínků, ochrana na palec pro lukostřelce, části oděvu a praku (BIRLEY 2015, 22).

Velké části vrstev s nálezy, které jsou jiných lokalitách vzácné, jako jsou dřevěné předměty, výrobky z kůže a textilie však nemohou být zkoumány, jelikož leží přímo pod kamennými strukturami z doby po vystavění valu. Ve Vindolandě kvůli velmi vlhké půdě a neustálému zaplavení výzkumných sektorů, je nutné během exkavace používat pravidelně vodní pumpy. Pro větší bezpečnost v těchto podmínkách

⁵ Kožených bot bylo za jediný den nejvíce nalezeno 75 a v červenci 1993 bylo během jednoho dne vyzvednuto 200 dřevěných tabulek. Týden výzkumu v této vrstvě se přibližně rovná (počtem nálezů) šesti měsícům na horní vrstvě kamenných struktur. V té z nálezů převládá keramika, kosti, mince, železné a bronzové předměty a kamenné náhrobky a oltáře (BIRLEY 2015, 15).

⁶ Tuniky a pláště jsou uvedeny na několika účtech, podložka na spaní je na tabulce č. 192.

archeologové často zanechávají profil mírně zkosený, nikoliv kolmý k zemi (BIRLEY 2009, 41).

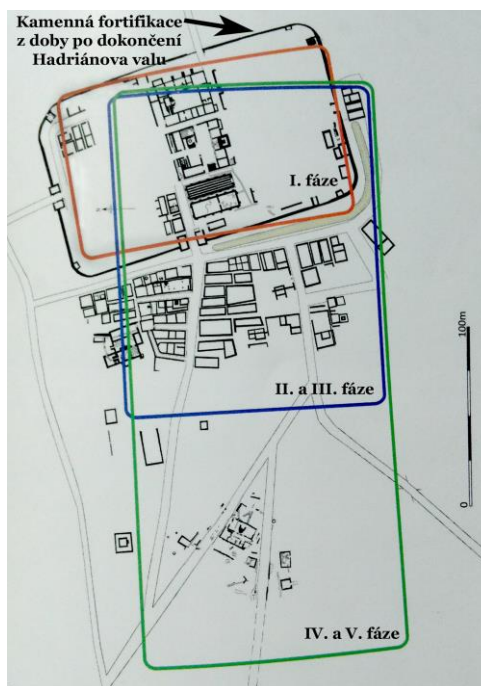
2.2 Dějiny římského osídlení lokality

Tato část hrabství Northumberland, ve kterém se Vindolanda nachází, byla dříve mnohem více bažinatá a plná rašelinišť než je dnes. Nehodila se pro rodiny a skupiny, jejichž obživa se zakládala na vlastní rostlinné produkci, a tedy nebyla původním obyvatelstvem příliš osídlena. Okolí Vindolandy bylo sice plné vodních zdrojů, ale zároveň hustě zalesněné. Proto nejspíše není prozatím předřímské osídlení Vindolandy archeologicky doložené, a předpokládá se, že toto místo bylo obydleno až s příchodem římských vojáků (BIRLEY 2009, 40).

Dějiny Vindolandy sestávají z 5 fází z doby před dokončením výstavby Hadriánova valu a 4 fází kamenných struktur vzniklých po jeho vybudování (Obrázek 3). Předhadriánovská osídlení byla vystavěna ze dřeva, hlavně z kůlů místních olší a bříz. Stavby měly stěny vyrobené z proutí a mazanice (BIRLEY 2015, 40) a v některých místnostech byly omítnuté (BIRLEY 2009, 78). Dřevo zde mělo trvanlivost přibližně 8 let, a tak se přibližně v těchto intervalech prováděly demolice a přestavby. Před stavbou nových budov byla stará vrstva zaházena zeminou a terén byl vyrovnán pro stavbu nových budov (BIRLEY 2015, 39). Podlahy v době předhadriánovského osídlení byly v některých částech dřevěné z prken a v některých místnostech dlážděné (BIRLEY 2009, 80). Ovšem nejvíce převažoval druh podlahy hliněné s kapradinovým pokryvem tvořeným z organického materiálu, hlavně z listů kapradí smíchaných se slámou, mechem a vřesem. Tato směs na sebe byla v průběhu roku vrstvena dle potřeby, pokud byl pokryv podlahy zašpiněn. Pravidelně v letních měsících byly podlahy očištěné od ušlapaného materiálu za poslední rok a byly pokryty vrstvou z nově nasbíraných a usušených rostlin. Odpad byl vyházen na hromady mimo budovy. Dostala-li posádka povel přesunout se, většina posypu podlah zůstal na místě a byl pak zakonzervován díky vrstvě hlíny pro zarovnání terénu ke stavbě budov pro nově příchozí. Výška vrstev tohoto typu podlahy dosahoval v jednotlivých stavebních fázích od 7 cm až do 32 centimetrů⁷. Tyto podlahy pro archeology představují obrovský zdroj odpadků po

⁷ Podlaha III. fáze.

římské armádě a předmětů, které byly omylem upuštěny, ale ve směsi udusaných rostlinných materiálů nebyly již k nalezení (BIRLEY 2009, 53). Podle analýzy Dr. Seawarda podlaha kromě kapradí, slámy, mechu a vřesu obsahovala: proutky z jasanu, lísky, dubu, borovice, jeřabiny a vrby. Mezi tím byly zapadané žaludy, lískové ořechy, vlašské ořechy a pýchavky. Kromě rostlin zde také objevil hady, brouky, mušle, kukly much a často také moč a exkrementy (BIRLEY 2009, 80)⁸.

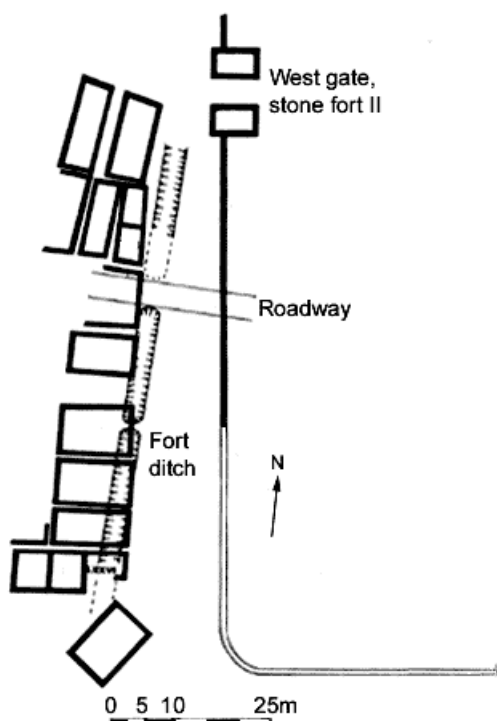
Obrázek 3 - Pozice předhadriánovských fází ve vztahu k sobě a lokalitě. BIRLEY 2009, c. pl. 6 (s dopsanými popisky vrstev).

2.2.1 Předhadriánovské osídlení

Vindolanda leží na strategickém místě, které bývalo mohlo Agricolovi posloužit jako opěrný bod při tažení do Skotska, stejně jako mu sloužil tábor v Carlisle. Ovšem zatím na Vindolandě neexistují žádné archeologické důkazy pro osídlení z tohoto období. Jisté je, že neleží pod dosud zkoumanou plochou tábora. Avšak pole na severu a na západě, podle geofyzikálních průzkumů, stále nabízejí potenciál pro potvrzení nebo vyvrácení této teorie (BIRLEY 2009, 42). Proto prozatím první doložení obyvatelé této lokality byli příslušníci I. kohorty Tungrorum.

⁸ Některé z nalezených ořechů však nepatřili lidským obyvatelům. Po opuštění III. fáze se na místo stihly před příchodem nové posádky nastěhovat veverky a v podlaze bylo nejméně 7 jamek s uloženými zásobami na zimu (BIRLEY 2009, 91).

První fáze římské přítomnosti (Obrázek 4) je archeologicky zkoumána v místech příkopů v západní a jižní části (BIRLEY 2009, 45). Příkopy byly používány jako místo pro vyhazování odpadků. Nachází se zde mnoho kožené obuvi, kostí zvířat určených k potravě a *terra sigillata* jiho-galské produkce. Odhozené byly také poničené dřevěné předměty, jako malý dřevěný meč na hraní, hřebeny či zátky (BIRLEY 2009, 47). Sbírku vyhozených předmětů doplňují i kovové nálezy jako spona, jehlice a stylus nebo chochol z helmy vyrobený z místního mechu. První fáze římské okupace leží přímo pod vrstvou pozdějších kamenných budov (Obrázek 3), a tedy kromě nálezů z příkopů není možné více o této vrstvě zjistit (BIRLEY 2009, 48).

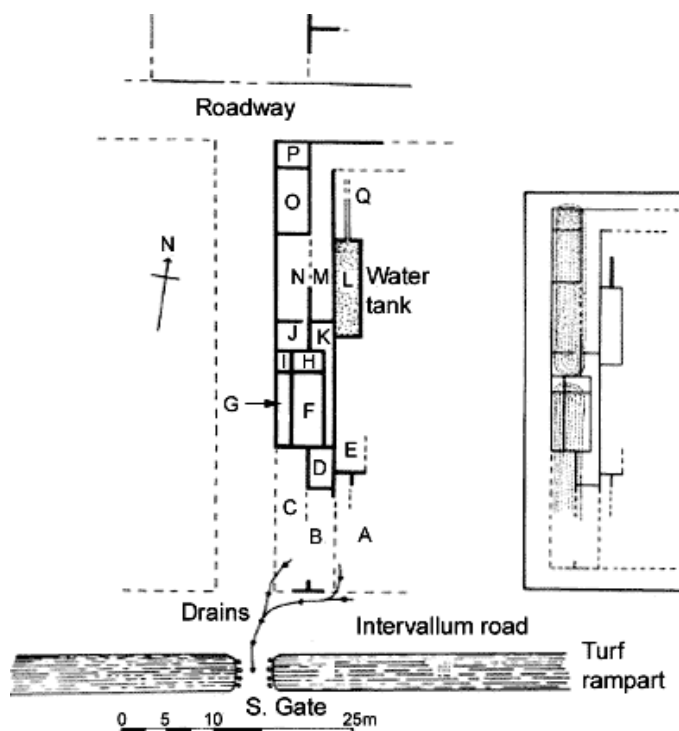

Obrázek 4 - Zkoumaná oblast západního příkopu I. fáze zobrazená v souvislosti s pozdějšími kamennými stavbami z doby po výstavbě Hadriánova valu.
<http://vindolanda.csad.ox.ac.uk/exhibition/history-5.shtml> (23. 8. 2015)

Nalezená tenká dřevěná tabulka prozrazuje, kdo lokalitu obýval. Jedná se o hlášení o síle a početnosti posádky I. kohorty Tungrorum, které velel Julius Verecundus (BIRLEY 2009, 45).

Příkopy a destrukce po první fázi byly zarovnaný hlínou z okolí a náspu patřící k ní. Tato vyrovnávací vrstva, která upravila terén pro nové stavby, byla zpevněna většími kameny a dřevěnými trámy nebo i nápravou vozu (BIRLEY 2009, 51).

Druhá fáze tábora byla přibližně dvojnásobně větší než ta první (Obrázek 3) a částečně ji překrývala (BIRLEY 2009, 51). Nejlépe byla prozkoumána budova *praetoria* (Obrázek 5), která byla prostorově téměř identická s *praetoriem* ze třetí fáze (BIRLEY 2009, 51).

Obrázek 5 - Zkoumaná oblast II. fáze - *praetorium*.
<http://vindolanda.csad.ox.ac.uk/exhibition/history-6.shtml>

V místě *praetoria* se kromě dřevěných tabulek našlo dřevěné pouzdro na jehly i s 33 železnými jehlami, dřevěná noha od židle, hřebeny, dřevěné zátky a prkna ze sudů či kolíky na stan. Dále se našly kovové styly, nůž s kostěnou rukojetí, čepele nožů, klíče, železná šídla, bronzové lžice a naběračky, hlavice šípů z balisty, váha se závažími, jeden zlatý prsten a mince. Také bylo objeveno mnoho kusů textilií, kožené obuvi, části stanů a sedla, pouzdro na nůž, skleněné korálky na koženém řemínku, vrták pro práci s kůží a velký počet odřezků kůže vzniklých při zpracování kožených předmětů. Některé dochované odřezky nesou vyrytý nápis CIXB, značící *Cohors IX Batavorum* (BIRLEY 2009, 55–59).

Podle nálezů by bylo možné předpokládat, že šlo o dílny kováře, koželuha a ševce. Ovšem jelikož v tomtéž kontextu bylo objeveno 19 stylů a desítky fragmentů i lépe zachovaných dřevěných tabulek adresovaných převážně prefektům tábora, je tento komplex místností interpretován jako *praetorium*. Plán budovy je zároveň totožný s budovou *praetoria* z pozdější třetí fáze, která leží na stejném místě (BIRLEY 2009, 58).

Výzkum také probíhal v oblasti jižní brány, u které se dochoval její překlad. Byla postavena na vhodném místě v rámci rozmístění tábora, ovšem na obzvláště vlhkém podloží, a tak byl tento prostor velmi nestabilní i přes zpevnění větvemi. To bylo vyřešeno ve třetí fázi, kdy byl průchod přemístěn o necelé dva metry západněji (BIRLEY 2009, 53).

Na tabulkách zmíněná jména jako prefekt I. kohorty Tungrorum, Julius Verucundus, nebo odřezky z kůže s označením IX. kohorty Batavorum, CIXB, napovídají, že ve druhé stavební fázi Vindolandy zde pobývaly postupně tyto dva auxiliární sbory (BIRLEY 2009, 58). Druhá fáze římské přítomnosti byla konstruovaná spěšně a z nekvalitního materiálu na začátku 90. let pro I. kohortu Tungrorum, kterou později vystřídala IX. kohorta Batavorum, které velel v 90. letech Flavius Genialis (BIRLEY 2015, 51).

Díky dochovaným dřevěným kůlům použitým ke stavebním účelům lze stanovit termín *post quem*, a přibližně tak datovat jednotlivé stavební fáze. Dendrochronologickou metodou byl zjištěn rok 92, jako rok pokácení stromu použitého pro stavbu druhé stavební fáze. Vindolandu tedy tyto dvě kohorty v druhé fázi obývaly v letech přibližně od roku 92 do doby kolem roku 100 n. l., ve které se již objevují nálezy kontextově patřící do třetí fáze (BIRLEY 2009, 58). V druhé fázi osídlení byla oproti pozdějším velmi nízká vrstva podlahy, tudíž bylo nalezeno mnohem méně nálezů (BIRLEY 2009, 55). *Praetorium*, ale i jiné stavby z této fáze, nebyly tak robustní jako ty pozdější. Nejspíše byly budované nedbale ve spěchu a k jejich stavbě muselo postačit méně materiálu. V následující třetí fázi bylo rozmístění budov v táboře téměř totožné s fází druhou, ale stavby měly zdi silnější. Jednalo se spíše o rekonstrukci druhé fáze (BIRLEY 2009, 61).

Ve třetí fázi byla Vindolanda obydlena IX. kohortou Batavorum o síle 1000 mužů včetně jízdy (BIRLEY 2009, 88), která zde v průběhu druhé fáze vystřídala I. kohortu Tungrorum, přibližně od přelomu 1. a 2. století do roku 105.

Dendrochronologií byla určena doba pokácení stromu ke stavbě do roku 97 (BIRLEY 2009, 85) a podle nalezené tabulky s dochovaným seznamem hostin pořádaných prefektem tábora Flaviem Cerialem, který zaznamenal i jména konzulů zastávajících úřad, byl stanoven rok 105, jako poslední rok, který tu Batavové pobývali (BIRLEY 2009, 82). Tato posádka byla urychleně odvolána na pomoc císaři Trajánovi ve druhé dácké válce (BIRLEY 2009, 88).

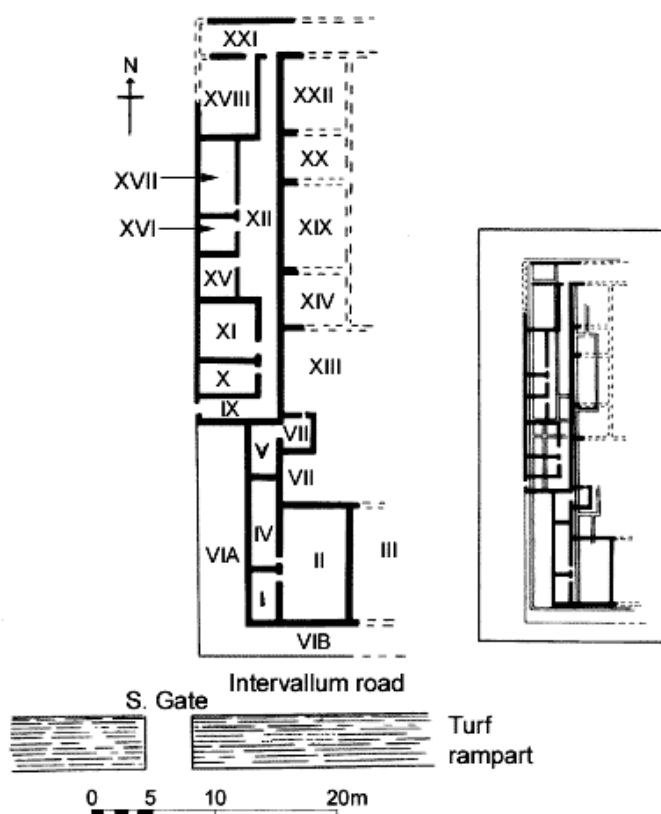
IX. kohorta Batavorum musela opustit Vindolandu časně z léta, jelikož po nich zůstal celoroční pokryv podlahy z travin, který se měnil zpravidla v létě po sklizení a nasbírání nových travin. Na odchod do provincie Dákie také pravděpodobně neměli dostatek času, a proto balení a úklid probíhal ve spěchu. Proto třetí fáze osídlení Vindolandy poskytuje ohromné množství nálezů zanechaných na svém místě nebo naházených na hromadách v rámci úklidu či zapadlé v neuklizené podlaze (BIRLEY 2009, 63). Především dřevěných tabulek se našlo tak velké množství (Graf 1), že svým počtem předčí zbylé množství tabulek ze zbylých čtyř fází dohromady (BIRLEY – BIRLEY – BIRLEY 1993, 33).

V budově *praetoria* (Obrázek 6) po Batavských zůstaly hromady rozbité keramiky, otrhané kusy stanů, prkna ze sudů a nejrůznější rozbité nářadí, které jim již nebylo k užitku. V prostorách tábora bylo objeveno několik ohnišť ke spálení obuvi a dřevěných předmětů, které s sebou při přesunu do Dákie nepotřebovali brát. Jelikož odcházeli ve spěchu, nevyklidili ve všech místnostech pokryv podlahy a demolici se nevěnovali tak důkladně. Později byla na tyto ne zcela poničené pozůstatky navezena vrstva hlíny na zarovnání terénu pro nové stavby, která byla dostatečně vysoká na to, aby ani příkopy ani základy pozdější pevnosti nenarušily tuto vrstvu, a proto tu bylo po Batavských nalezeno mnoho odpadků, nechtěných nebo zapomenutých předmětů a tabulek (BIRLEY 2009, 88).

Je možné, že spolu s IX. kohortou Batavorum tu po nějakou dobu pobývala i jejich III. kohorta. Z nalezené materiální kultury by nebylo možné tuto informaci zjistit, a tedy ani ji není čím potvrdit, ovšem byl objeven dopis adresovaný vojákovi z III. kohorty Batavorum⁹. Nejspíše zde tedy krátkou dobu dohromady se stále usazenou IX. kohortou Batavorum pobýval i detašovaný oddíl III. kohorty Batavorum (BIRLEY 2009, 63).

⁹ Tabulka č. 311

Archeologický výzkum se věnoval nejvíce budově *praetoria*, která byla neobvykle dlouhá, měřila 50,65 metrů. Je to jedno z největších *praetorií* v římské Británii (BIRLEY 2009, 71).

Obrázek 6 - Zkoumaná oblast III. fáze - praetorium.
<http://vindolanda.csad.ox.ac.uk/exhibition/history-7.shtml> (23. 8. 2015)

Nejvíce odhozených předmětů bylo nalezeno v prostorách číslo VI A. Na tomto dvorku byla během uklízení fortifikace založena dvě velká ohniště, do kterých se vhazovaly předměty, které byly zničené a pro cestu do Dákie nepotřebné, včetně 128 dokumentů a dopisů (BIRLEY 2009, 73).

Z kovových předmětů zde byly objeveny břitvy, pilky, vrtáky, nože s kostěnou rukojetí, bronzové lžíce, spona do vlasů, náušnice, spona a dvě jehly na šití. Nalezené také byly tři korálky, hrací žeton, paruka z místního mechu, tři hřebeny, třináct kolíků od stanu a desítky fragmentů textilií. Tři koňské postroje na hlavu, stany, část sedla, odstřížky včetně jednoho označeného CIXB a 43 kusů obuvi patří do skupiny nálezů z kůže. Mezi nimi byl i luxusní dámský pantofel označen *L. Aebutius Thales, T. F.* a značky javorových listů (Obrázek 7), kvalitní dětské boty a luxusní pánská obuv. Z toho

lze vyvodit, že zde kromě vojáků s prefektem tábora bydlela i jeho manželka a děti (BIRLEY 2009, 74–5), kterým pravděpodobně patří dřevěné hračky odhozené v příkopech (BIRLEY 2015, 23).

Obrázek 7 - Dámský pantofel označen *L. Aebutius Thales, T. F.*
<http://vindolanda.csad.ox.ac.uk/exhibition/slipper.shtml> (22. 8. 2015)

Ve vrstvách podlahy na tomto dvorku byly analýzou Marka Seawarda z Bradford University nalezeny stopy moči, exkrementů a kukly much. Výměšky patřily pravděpodobně chované drůbeži a psům (BIRLEY 2009, 73).

V malé místnosti VII byly objeveny dvě pece, a předpokládá se proto, že sloužila jako kuchyň (BIRLEY 2009, 77). Z místnosti XI pochází velmi jedinečný nález dětské ponožky (Obrázek 8) vyrobené sešitím dvou různých látek k sobě a téměř zcela dochovaný kožený postroj (Obrázek 9) na koňskou hlavu (BIRLEY 2009, 78–79). Místnost XVIII sloužila pravděpodobně jako kovárna. Hliněná podlaha byla pokrytá vrstvou popela a uhlí a bylo v ní zahloubeno 7 jam se stovkami kusů metalurgického odpadu. Mezi další nálezy patří 180 použitých hřebíků, šípky do balisty, fragment železné helmy, část štítu, hlavice kopí, dekorace kožených pokrývek hlavy koně, nýty a části pancíře. V místnosti bylo pohozené nářadí jako tyglíky, vrták kůže, pilka, rašple či cejchovací železo. Prefektův kovář zde pravděpodobně pracoval do poslední chvíle před odchodem posádky do války s Dáky, aby spravil nářadí potřebné na cestu (BIRLEY 2009, 80). Poblíž jihozápadního rohu *praetoria* se nacházelo další ohniště ke spálení nepotřebné obuvi, dřevěných předmětů a mnoha tabulek (BIRLEY 2009, 82).

Obrázek 8 - Dětská ponožka. <http://vindolanda.csad.ox.ac.uk/exhibition/people-2.shtml> (navštíveno dne 21. 8. 2015)

Obrázek 9 - Postroj na koňskou hlavu z kůže.
<http://vindolanda.csad.ox.ac.uk/exhibition/army-4.shtml> (23. 8. 2015)

Za hradbami fortifikace stály dvě kamenné budovy. Lázně, které byly vystavěné kolem roku 100, tedy na konci II. fáze nebo začátku III. a římsko-keltský chrám. Ve středu chrámu byla malá cella o rozměrech 5,12 x 3,5 m. Dveře do ní byly umístěné ve středu jižní zdi a okolo celly vedl obezděný ochoz. V polovině druhého století byla budova zbořena a zůstala jen cella jako místo k ukládání kremačních pohřbů (BIRLEY 2009, 85).

Ze západního kraje do středu pevnosti bylo vedené dřevěné potrubí pro přívod vody. Bylo konstruované ze 1.5 metrů dlouhých kusů olší, které měly uprostřed trupu 5 cm široké vyvrtané prostory. Roury byly spojené obdélníkovými kusy z dubu, které potrubí pevně ukotvily. Na těchto dřevěných prvcích fortifikace byla provedena dendrochronologická datační metoda, která určila dobu porážení stromu do roku 97 (BIRLEY 2009, 85).

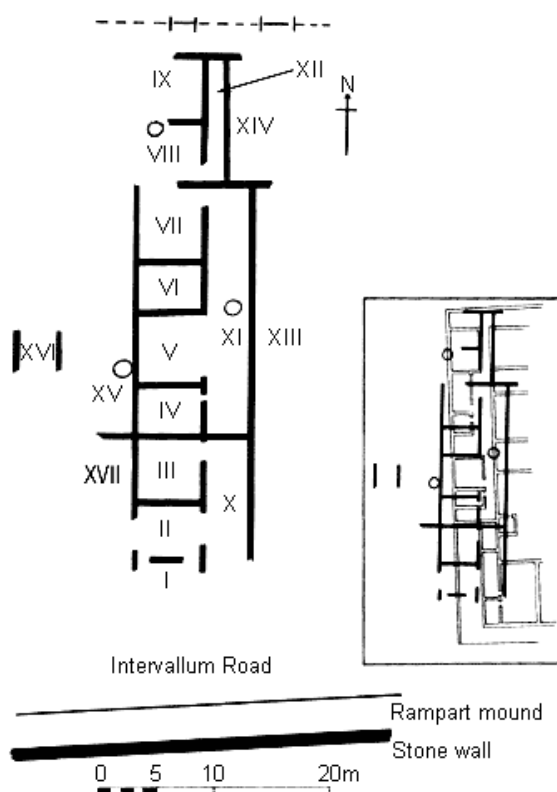
Trvalo nějaký čas, než mince dané do oběhu doputovaly až na sever. V této vrstvě bylo nalezeno 15 mincí: jedna republikánská, jedna Neronova, tři Vespasianovy, šest Domitiana, tři Nervy, a pouze jedna Trajána (BIRLEY 2009, 88).

Není znám důvod proč Tungrijští Vindolandu v průběhu druhé fáze opustili, ale po odchodu Batavů do Dákie se jejich posádka vrátila o síle 800 mužů a tím započala čtvrtá fáze osídlení na Vindolandě pod velením prefekta tábora Priscina (BIRLEY 2015, 91). Není přesně známo, kdy se Tungrijští vrátili, ale díky dřevěné tabulce¹⁰ s uvedenými jmény konzulů v úřadě je jisté, že v roce 111 tu již pobývali. Čtvrtá fáze trvala do začátku 20. let 2. stol, kdy byla fortifikace zrekonstruována do podoby páté fáze, aby lokalita mohla sloužit jako pomocná stanice pro stavitele Hadriánova valu. Oproti třetí fázi, fáze čtvrtá, nabyla zcela novou podobu. Jižní brána byla odstraněna a na místě *praetoria* bylo vybudováno ubytování pro vojáky. Fortifikace dokonce byla rozšířena směrem na západ přibližně o 60 metrů (BIRLEY 2009, 92).

V budově kasáren (Obrázek 10) byly depozity s koženou obuví, mezi kterou bylo i pár kusů velmi malých bot pro děti a několik i pro mladistvé a ženy. Spekuluje se o tom, zda tu s vojáky bydlely i jejich ženy a děti (BIRLEY 2015, 21). Podle nálezů obuvi bylo již u předchozí fáze zjištěno, že prefekt Flavius Cerialis s sebou měl manželku a děti, ale v tomto případě se možná jedná o mladé muže z řad vojáků a otroků. Ani místní nálezy jako náramky, korálky a jehlice do vlasů nemusí nutně poukazovat na přítomnost žen (BIRLEY 2009, 94). Ostatní nalezené předměty již zapadají do kontextu kasáren. Nalezeny zde byly jehly, několik bronzových lžic, stříbrný prsten, kolíky od stanů, textilie, odstřižky kůže, dřevěné nohy od židlí, části sudů, dva hřebeny i s krabičkou, kostěný hrací žeton, provaz, stylus, omegovitá spona, hlavice šípů do balisty, hlavice kopí, část helmy, výztuha štítu, železný řetěz, nože s dřevěnou i kostěnou rukojetí, vrták pro práci s kůží, pouzdro na rýč i mnoho dřevěných tabulek

¹⁰ Tabulka č. 186

(BIRLEY 2009, 96-97). V místnosti XV byla vyhloubená jáma s organickým materiálem a hromadou kožených částí stanů se švy a záplatami. Celkem tento depozit čítal přes 1000 kusů kůže pocházející ze stanů, které si tažené na mule brali vojáci s sebou na cvičení či tažení (BIRLEY 2009, 98).

Obrázek 10 - Zkoumaná IV. fáze - kasárny.
<http://vindolanda.csad.ox.ac.uk/exhibition/history-8.shtml> (23. 8. 2015)

V tomto období se již nacházejí i Trajánovi mince, jeho *sestercius* a *dupondius* ražené v letech 103-111, v zadních místnostech určených pro centuriona. Na sever od kasáren byla velmi kvalitně postavená budova se silnými dubovými základy. Tři místnosti měly, místo běžné hliněné podlahy, 12 centimetrů tlusté *opus signinum*. Na podlaze byly zborcené pozůstatky omítnutých zdí a v severovýchodním rohu byla místnost s menšími soukromými lázněmi. Tento komplex je datován do konce čtvrté fáze a sloužil pravděpodobně jako *praetorium* nebo byl vystavěn kvůli návštěvě císaře

při jeho cestě do oblasti valu, jako prostor pro ubytování Hadriána a jeho strážce. Ovšem pro Římany luxusní *opus signinum* nedokáže zachovat tabulky tak dobře jako vrstvená podlaha z organických materiálů, a proto máme dochovaných málo tabulek a jsou téměř nečitelné a neposkytují tak mnoho informací (BIRLEY 2009, 101–102).

U velké budovy na západ od popsaného ‚paláce‘ nebylo dlouho jasné, k čemu sloužila. V severní části se nedal za žádných okolností provádět výzkum kvůli neustálému přívalu vody. Při zkoumání půdorysu byly vyloučené interpretace jako sýpka, dílny, velitelství a kasárny. Jsou zde dochované známky po vaření a konzumaci jídla. Pod vrstvou popela bylo nalezeno různé náčiní, nástroje a také dřevěné tabulky. Budova byla interpretována jako *schola* - klub či jídelna pro vojáky, pro kterou existuje paralela objevená v sousedním Housesteads. Tuto interpretaci potvrzuje tabulka 656, kde voják píše, že i přes jakousi nepříjemnou událost nevystoupí z klubu (BIRLEY 2009, 103).

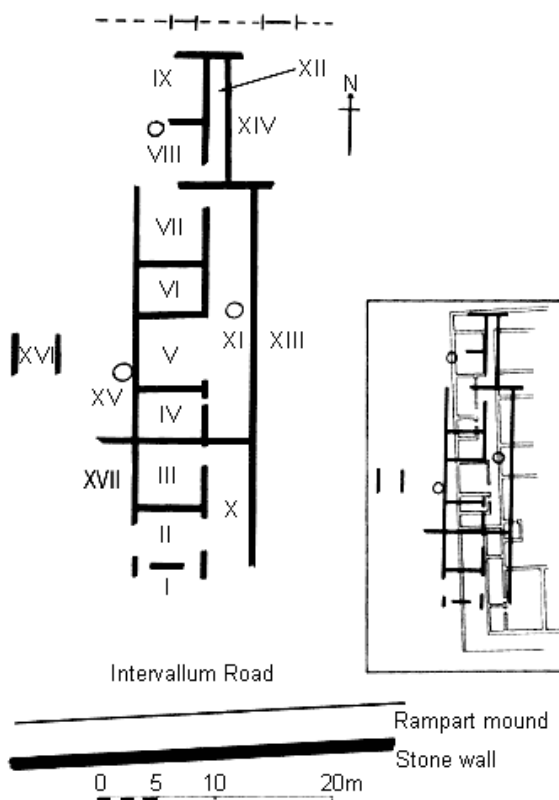
Více na západ ležela budova s vnitřním dvorem a místnostmi okolo. Pravděpodobně šlo o *valetudinarium*. Tuto interpretaci podporují i nálezy, mezi které patří dvě bronzové pinzety, lžíce, břitva, nože a jehly. Nebyly zde nalezeny nádoby na vaření ani zbroj a jiné militární náčiní až na jeden šíp z balisty (BIRLEY 2009, 104).

V lázních ze 4. století sloužila jako *hypocaustum* část náhrobku pocházející z této fáze. Náhrobek říká, že T. Annius, centurion z I. kohorty Tungrorum, zemřel ve válce. Jde o první důkaz o bojích v této doposud mírové oblasti. Nejspíše šlo o rebelii, která propukla v roce 117 poté, co se dostal k moci císař Hadrián (BIRLEY 2015, 36).

V tomto období probíhaly přípravy stavby valu a v oblasti cesty Stanegate nebyl již takový klid jako dříve. Na Vindolandě bylo potřeba ubytovat více lidí a poskytovat zásoby stavitelům. Pobývala zde, podle zmínek v tabulkách, nejspíše Vardullijská jízda, proto je tato fáze fortifikace rozšířená na západ. Přítomnost těchto jiných posádek a velký počet nalezených účtů zaznamenaných na dřevěných tabulkách, které prokazují větší míru objednávek zásob, značí, že situace na severu se měnila (BIRLEY 2009, 104).

Budovy páté stavební fáze leží pod kamennými strukturami z pozdějších vrstev, jejichž základy, těžké podlahy a příkopy tuto vrstvu poničily. V místě, kde leželo kdysi *praetorium* z druhé a třetí fáze a kasárny fáze čtvrté, byla v tomto období *fabrica* (Obrázek 11). Byla to 48 metrů dlouhá budova, jejíž podlahy byly pokryty těžkými kamennými dlaždicemi. V místnostech byla ohniště a zůstalo v nich velké množství uhelného prachu a strusky. Proutěné stěny, které jinde byly běžné, zde byly buď dvojité

vypletené anebo byly nahrazeny výjimečně kvalitně postavenými stěnami z dřevěných planěk (BIRLEY 2009, 107). Byly zde nalezené dřevěné tabulky, 11 mincí, mezi kterými byl i *dupondius* Hadriána ražený v letech 119-121 a mnoho nálezů vypovídajících o povaze budovy: hroty pera, styly, hlavice šípů do balisty, části helmy, srp, čepele nožů, jehly, špendlíky, 90 hřebíků, brože, řetězy, olovnice, brousek, kbelík, zapínání přívěsku na krk, část kola, dláto, zapínání opasku, stříbrný prsten a tokeny z keramiky (BIRLEY 2009, 109–110).

Obrázek 11 - Zkoumaná oblast V. fáze - fabrica.
<http://vindolanda.csad.ox.ac.uk/exhibition/history-9.shtml> (23. 8. 2015)

V tomto období již probíhala stavba Hadriánova valu a lokalita sloužila nejspíše jako pomocná základna pro římské stavitele. Zásoby jídla, oblečení a nástrojů pro dělníky pracující na výstavbě valu se zde pravděpodobně shromažďovaly a distribuovaly nebo také vyráběly. Díky hlavici kopí s nápisem TVNG, značící I. kohortu Tungrorum, napovídá, že zde zůstala a byla nápomocná pravděpodobně do dokončení pevností na vale v roce 128 (BIRLEY 2009, 112). Tungrijští poté byli nejspíše přesunuti na Housesteads, kde je jejich přítomnost potvrzena od 3. století, ale není dosud známo,

jestli z Vindolandy odešli rovnou tam (BOWMAN 1983, 27). Vindolanda pak zůstala několik let opuštěna.

2.2.2 Osídlení po výstavbě Hadriánova valu

Osídlení po výstavbě Hadriánova valu již není tak dobře datovatelné, jako fáze předchozí, jelikož zde nebyly zachované dřevěné stavby ani tabulky, které by mohly poskytnout detailnější informace o následujících 5 stavebních fázích.

Pravděpodobně se zde nejprve usídlila II. kohorta Nervorum (BIRLEY 2009, 183), která byla v druhé půli druhého století vystřídána neznámou posádkou. V té době zrovna probíhalo stahování se z linie Antoninova valu a stanovení jako hranice říše zpět na Hadriánův val (HOBBS – JACKSON 2010, 43). Na Vindolandě započal nový významný stavební program, jehož výsledkem byly pevné kamenné budovy včetně precizní budovy *principií*. Podle nápisu na budově zmiňující Calpurnia Argicolu, správce provincie Británie na počátku šedesátých let 2. století, je možné zařadit tuto stavbu do 60. let 2. století (BIRLEY 2009, 131). Z této vrstvy pochází sice málo nálezů ale je mezi nimi medailon s portrétem muže a ženy, manželským párem, v černém jantaru (Obrázek 12) a bronzový kůň s nástavcem na tyč (Obrázek 13), pravděpodobně šlo o jakýsi emblém jízdy (BIRLEY 2015, 16).

V roce 213 na Vindolandu přišla IV. kohorta Gallorum o síle 600 mužů, která zde byla až do 60. let 4. století. (BIRLEY 2009, 183). Ze dvou stavebních fází, během kterých fortifikaci spravovali, jsou dnes k vidění pozůstatky 4 brán, 2 věží, 2 místností s latrinami, budovy *principií* a *praetoria* (BIRLEY 2015, 18). Budova *praetoria* se typově podobá té z konce 1. století. Měla také dvůr se studnou a administrativní prostory, ovšem byla inovována o zadní pokoj s *hypocaustem* (WILSON 1980, 80). Z tohoto období pochází nálezy malovaného skla a železné nástroje (BIRLEY 2015, 16). Na západě od pevnosti leží *vicus*, kde jsou malé domy, obchody a ubytovny, ale také militární budovy jako lázně, sklady a svatyně (BIRLEY, R. 2015: 18) Zde byl nalezen oltář *Vicani Vindolandesses* z 3. století (BIRLEY, R. 2015: 16). Z tohoto období také pochází bronzový fragment s nápisem *september* a značkami pro kalendy, idy a nony, nalezený roku 2008 (Obrázek 14). Jedná se pravděpodobně o kalendář a první nález tohoto typu uvnitř tábora (BIRLEY 2015, 25).

Obrázek 12 (vlevo) - Medailon s manželským párem.
<http://vindolanda.csad.ox.ac.uk/exhibition/people.shtml> (23. 8. 2015)

Obrázek 13 (vpravo) - Bronzový emblém jízdy.
<https://westernclassicalstudies.wordpress.com/2015/06/24/artifact-presentations-at-the-vindolanda-museum/> (23. 8. 2015)

Po odchodu IV. kohorty Gallorum z tábora, byla Vindolanda od roku 370 do přelomu 4. a 5. století osídlena neznámou jednotkou (BIRLEY 2009, 183) a po roce 400 zde pobývala křesťanská komunita, pro jejichž období zatím není dostatek nálezů (BIRLEY 2015, 16). Vystavěli pravděpodobně kostel, datovaný do 5. nebo 6. stol, který byl objeven na dvoře *praetoria* IV. kohorty Gallorum (BIRLEY 2015, 18).

Vindolanda je z velké části stále archeologicky neprobádaná. Magnetometrické průzkumy ukazují, že je zde stále přibližně 12 akrů s potenciálem pro výzkum (BIRLEY 2015, 21). Dle předpokladů k roku 2013 je prozkoumáno 15% z celé rozlohy lokality (BIRLEY 2015, 16).

Obrázek 14 - Bronzový fragment pocházející z kalendáře.
<http://archive.archaeology.org/0901/etc/artifact.html> (23. 8. 2015)

2.3 Dějiny bádání a výzkumů

Od 17. století lákal Hadriánův val mnoho antikvářů zajímajících se o římské památky. Věnovali se návštěvám a zkoumání památek a často své poznatky publikovali. Vindolanda pravděpodobně byla již tehdy lákavou lokalitou. Dr. Christopher Hunter v roce 1702 lokalitu navštívil a popsal. Zmínil hlavně čtvercovou místnost s pilíři na podlaze, která byla objevena pod hromadou odpadků o několik let před jeho návštěvou. Tato místnost byla během výzkumu po roce 1970 označena jako tepidarium (BIRLEY 2009, 17).

John Warburton, povoláním výběrčí daní, v letech 1714-15 na několika místech prováděl výkopy, ovšem spíše ve formě rabování lokality. Nalezl zde oltář věnovaný Fortuně římského lidu centurionem Gaiem Juliem Raeticem. Dnes není jasné, kde přesně byl oltář objeven. Existují domněnky, že pochází z lázní v residenci velitele prefekta tábora (BIRLEY 2015, 11). Své nálezy publikoval ve Vallum Romanum v roce 1753 (BIRLEY 2009, 17).

V roce 1732 vyšla *Britannia Romana* od Johna Horsleyho, kde sice jsou uvedené nalezené tesané nápisy z Vindolandy a jiné poznatky ostatních antikvářů, ale sám lokalitu nikdy nenavštívil. Zmínky o rozebírání některých kamenných pozůstatků z Vindolandy jsou například v *History of Northumberland* z roku 1769 od Johna Wallise (BIRLEY 2009, 18).

Jelikož Vindolanda leží na cestě Stanegate, ne přímo na Hadriánově valu, byl William Hutton toho názoru, že se jedná o vězení. Uvedl to v *History of Roman Wall* z roku 1802 po tom, co podnikl cestu podél valu a zkoumal římské památky (BIRLEY, R. 2009: 19).

V roce 1814 zakoupil antikvář Anthony Hedley pozemek, na kterém Vindolanda leží, a v roce 1831 vystavěl základnu v nedalekém Chesterholmu (Obrázek 15). Poté prováděl sérii archeologických výzkumů a založil miniaturní muzeum v jeho studovně. Po náhlé smrti v lednu roku 1835 byly jeho poznámky, drobné nálezy, keramika a mince ztraceny. Jediné co nezmizelo, byla jeho sbírka kamenných náhrobních desek.

John Clayton odkoupil pozemky od Hedleyho dcery v roce 1863. Při odvodňování částí polí byl nalezen náhrobek křesťana Brigomagla a poblíže studny oltář dedikovaný obyvateli Vindolandy (*Vicani Vindolandesses*). Studna byla bez

nálezů a nápis, který u ní nechal vztyčit, říká: „*Well. Nothing found. 1914.*“ (BIRLEY 2015, 11).

Obrázek 15 - Vindolanda na mapě Northumberland LXXXIII.SE z roku 1898. Je označena jako římská stanice Vindolana s pozůstatky hypocausta poblíž.
<http://maps.nls.uk/view/101027421> (23. 8. 2015)

V létě 1929 připadl pozemek Eriku Birleymu, tři-a-dvacetiletému badateli v oboru klasických studií, který již měl zkušenosti s výzkumy v oblasti Hadriánova valu. Prováděl revizní výzkumy po Hedley, vlastní výzkum budovy velitelství a objevil pozůstatky z předhadriánovské vrstvy (BIRLEY 2015, 12).

Výzkum byl přerušen druhou světovou válkou. Během ní zmizela většina nálezů kromě několika mincí a fragmentů keramiky i přes to, že artefakty nechal uložit do blízkého muzea v Housesteads. Pozemek, na kterém leží Vindolanda, byl prodán farmáři Thomasovi Hardingovi. S jeho souhlasem dále probíhaly archeologické výzkumy do roku 1969, ovšem již v mnohem menším měřítku. Následoval zlomový rok 1970, kdy veškeré pozemky skupila Daphne Archibald a věnovala je nově vzniklé nadaci Vindolanda Charitable Trust (BIRLEY 2015, 13).

Nadace vznikla za účelem započetí výzkumného projektu, jehož cílem je zkoumat civilní osídlení lokality. To bylo v té době v Británii unikátní, jelikož žádný takový výzkum zatím neproběhl. Tento výzkum měl přiblížit život římských vojáků na britské hranici římské říše. Odhadovalo se, že během deseti let bude výzkum u konce. Namísto toho se zjistilo, že Vindolanda je mnohem komplikovanější, rozsáhlejší, bohatší na informace a s obrovským potenciálem pro zkoumání života římských vojáků v této oblasti. Objevuje se tu až deset vrstev osídlení na rozloze 20 akrů (BIRLEY 2015, 14). Proto zde výzkumy probíhají každoročně od roku 1970 do současnosti, a ještě desítky let se zde pravděpodobně bádát bude. Z malé Hedleyho chatky se stala

profesionální základna s laboratoří a muzeem i se zázemím pro velký počet návštěvníků. Neustále se rozrůstá a rozšiřuje své prostory o depozitáře, které jsou vzhledem k počtu nálezů zapotřebí.

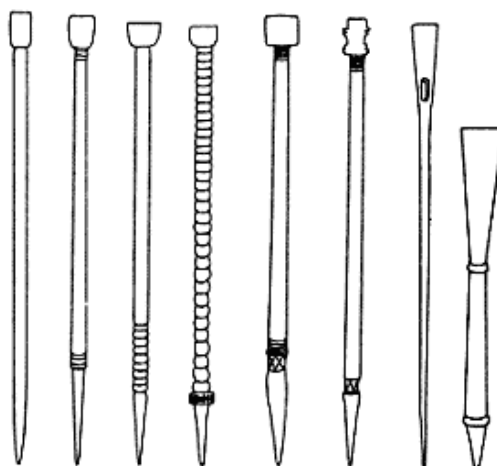
Vindolanda Charitable Trust¹¹ vlastní jak fortifikaci Vindolanda a přilehlé civilní osídlení, tak také římskou lokalitu Carvoran nedaleko Vindolandy a spravuje Roman Army Museum. Věnuje se dlouhodobému výzkumu, ochraně památky a edukaci veřejnosti.

¹¹ <http://www.vindolanda.com/>

3. ŘÍMSKÉ TABULKY A POTŘEBY KE PSANÍ

K chodu římského tábora bylo zapotřebí mnoha pravidelných písemných rozkazů s úkoly posádky, písemných hlášení i jiných administrativních záznamů. Členové posádek vyřizovali jak oficiální korespondenci, tak i svou osobní. Dřevěné tabulky, které Vindolanda poskytuje, jsou unikátní hlavně tím, že představují rozsáhlou sbírku mnoha druhů dokumentů vypovídající o krátkém časovém úseku na dané lokalitě. V rámci Británie byly podobné tabulky nalezené také v Ribchesteru, Lechlade, Carlisle a Caerleonu (BIRLEY 1994, 14) a Corbridge (BOWMAN – THOMAS 1974, 19), ale nemají tak cennou vypovídající hodnotu. Písemné památky římské armády se našly i v jiných částech impéria. V extrémně suchém prostředí jihovýchodního Středomoří přežívají jak inkoustem psané dokumenty na papyru (BIRLEY 1994, 14), tak i dřevěné voskové tabulky s občasnými inkoustovými dodatky. Ty jsou dochované v Egyptě (BOWMAN – THOMAS 1974, 19) či z území Dákie. Ty jsou datované do období mezi lety 131-167 (BOWMAN – THOMAS 1994) a převážně mezi ně patří kupní smlouvy legionářů (OPREANU – MIHALACHI s. d.).

Pro psaní dopisů a běžných administrativních zápisů v rámci armády sloužilo několik druhů dřevěných tabulek. Důležité dokumenty, které bylo třeba déle archivovat, byly psané na tabulky voskové. Byly tvořeny silnější dřevěnou deskou z borovicového dřeva s vyhloubenou obdélníkovou plochou pro nalití barevného vosku, do kterého se rylo kovovým stylem (Obrázek 16). To byl dlouhý kovový předmět ve funkci pera. Na jedné straně byl zakončen hrotem určeným k rytí a na opačném konci plochou, která vosk naopak uhlazovala k dalšímu použití (BOWMAN – THOMAS 1974, 14; BIRLEY 1994, 14). Jedna tabulka mohla tedy být využita vícekrát. Stávalo se, že občas stylus pronikl vrstvou vosku do dřeva, kde zanechal vyryté známky písma. Avšak takto dochovaný text z vícekrát používaných voskových tabulek, kde se tato vyrytá slova z různých písemných kontextů překrývají, není smysluplný ani čitelný (BIRLEY 1994, 15). Kolem plochy s voskem zůstal na tabulce okraj, kam se mohly inkoustem dopisovat nebo stylem vyrývat poznámky pro přehlednost v obsahu dokumentu (BIRLEY 2015, 43). Na okraji byly také malé otvory na provlečení kožené šňůrky, která spojovala dvě tabulky voskovou stranou uvnitř. Na hladkém povrchu z přední a zadní strany spojených tabulek byl prostor pro vyrytí adresy nebo i zapečetění (BIRLEY 2015, 42).

*Obrázek 16 - Některé druhy stylů nalezených na Vindolandě.
<http://vindolanda.csad.ox.ac.uk/exhibition/docs-2.shtml> (23. 8. 2015)*

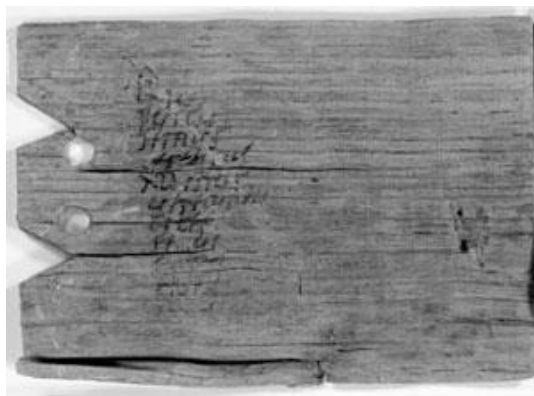
Jelikož tento druh tabulek byl objemnější a dražší na výrobu, nepoužívaly se k běžné korespondenci. Vešlo se na ně ale až 3x více textu a byly odolnější a trvanlivější, proto se v armádě používaly k zapsání důležitých dokumentů právního charakteru jako je poslední vůle či jiné významné armádní záznamy (BIRLEY 2015, 42–43; BIRLEY 1994, 14).

Pro psaní formálních i osobních dopisů, armádních reportů a pokynů složily tenké tabulky, na které se psalo inkoustem. Ty také tvoří 80% dřevěných tabulek nalezených na Vindolandě, zbylých 20% zaujímají nalezené voskové tabulky (BIRLEY 2015, 42). V plné velikosti byly přibližně o rozměrech 16-20 x 6-9 centimetrů. Byly vyrobené z plátku dřeva tenkého nejčastěji kolem jednoho milimetru. Existují i 3 milimetry silné tabulky, ale byly používány dokonce i tabulky tenké přibližně 0,25 milimetru (BOWMAN 1983, 18). Na jejich výrobu sloužilo dřevo z místních bříz a olší, a to převážně z mladých stromů či větví. Speciálním nožem byl odebrán plátek dřeva o něco málo širší než jeden letokruh. Následně bylo dřevo vysoušeno a hlazeno, ovšem doposud není znám přesný postup tohoto procesu. Zda si každý pomocný sbor vyráběl sám veškeré tabulky, nebo jestli byly dováženy od specialisty na jejich přípravu, také není jisté (BIRLEY 2015, 43). Ke psaní inkoustem na tyto tenké destičky sloužilo nejčastěji pero z rákosu či brk, ale na Vindolandě byly nalezené i železné hroty pera na dřevěné násadě (BIRLEY 2015, 44).

Pera z rákosu nebo brky se sice nedochovaly, dá se ale předpokládat, že to byly nepoužívanější psací potřeby. K roku 1993 bylo nalezených přes 1000 tabulek, z čehož 75% bylo tenkých, určených ke psaní inkoustem. Zatímco stylů k psaní na voskové

tabulky bylo nalezených přes 200, tak železných násad na dřevěná pera bylo nalezeno pouze 5 (BIRLEY – BIRLEY – BIRLEY 1993, 16).

Většina tabulek byla ohebná a bylo možné je bez zlomení přeložit (BOWMAN 1983, 19). Uprostřed byly jemné svislé zářezy, aby napomohly přehnutí textovou stranou, určenou jen pro adresáta, k sobě a svázány kůží. K ukotvení kožených provázků sloužily dírký na stranách dokumentu a zářezy ve tvaru písmene V (Obrázek 17). Díky tomu se zabránilo setření a vyblednutí inkoustu až do dnešních dnů. Ovšem adresy, psané na vnějších stranách jsou čitelné hůře (BIRLEY 2015, 43). Na jednu tabulku se nevešlo mnoho textu. Když bylo potřeba sdělit více informací, byly svázány k sobě jako kniha nebo skládací leporelo nití nebo koženou šňůrkou v připravených otvorech. Pořadí stránek bylo určováno zářezy na okraji stránek (BOWMAN – THOMAS 1974, 16).

*Obrázek 17 - Zářezy ve tvaru písmene V a dírký sloužící ke svázání dokumentu.
<http://vindolanda.csad.ox.ac.uk/TVII-161> (22. 8. 2015)*

Tabulky s korespondencí byly přehnuté uprostřed s obsahem dopisu uvnitř a jménem adresáta na vnější straně. Dokumenty jako poslední vůle byly stejným způsobem popsány zevnitř a přeloženy, a poté byly zapečetěny a podepsány svědky. Kopie textu mohla být napsaná i z vnější strany, ale vždy byla vnitřní verze zapečetěná pro případ podezření z padělání (BOWMAN – THOMAS 1974, 17).

Kromě silnějších tabulek s vyhloubenou plochou na vosk a tenkých plátků dřeva pro psaní inkoustem, se používaly i tabulky tvarově stejné jako ty voskové, ovšem s textem psaným inkoustem ve vyhloubené části pro vosk (BIRLEY 2015, 43).

Římané si inkoust připravovali před každým psáním. Nebyl totiž v každém stádiu tekutý¹². Inkoust byl vyráběný z uhlí smíchaného s pryskyřicí. Do této směsi se pak přidávala voda, která směs naředila tak, aby se s ní dalo psát (BIRLEY 2015, 44).

¹² Z písemných pramenů (dopisu na papyru) máme zmínku o zaslání poštou „kostky inkoustu zabaleném v papyru“ (BOWMAN – THOMAS 1974, 16).

4. TABULKY Z VINDOLANDY

4.1 Objevení tabulek ke psaní na Vindolandě

I když se ve Vindolandě našlo přes 1900 tabulek (BIRLEY 1994, 9), před objevem té první byl tento typ nálezů v Británii téměř neznámý. První tabulka s inkoustovým nápisem, ale tvarem připomínající tu voskovou, byla nalezena v roce 1956 ve studni v Somersetu (BIRLEY 1994, 14). O čtyři roky později byla objevena ve Wallbrook v Londýně první tenká tabulka popsaná inkoustem, ze které ovšem po vyzvednutí během konzervačního procesu písmo vybledlo (BIRLEY 2015, 38).

K nálezů první tabulky ve Vindolandě došlo na jaře roku 1973, během první sezóny zkoumání předhadriánovského osídlení Vindolandy. Robin Birley, kterému se tento objev podařil, se po prvním pohledu na přeloženou tabulku přichycenou vnitřní stranou k sobě domníval, že se jedná o hobliny. Po bližším zkoumání si všiml stop inkoustu, a tak přenesli tabulky do základny, kde je oddělili a očistili. Poté spatřili tenké kurzivní písmo psané inkoustem. Jelikož se jednalo o unikátní nález, nebyl zatím stanovený správný postup pro konzervaci (BOWMAN 1983, 15). Když písmo poprvé spatřili, nebylo ani rozpoznáno, o jaký jazyk se jedná (BIRLEY 1994, 9).

Tabulky z Vindolandy jsou zajímavé nejen proto, že jde o písemný pramen, který může blíže doložit, jak vypadal běžný život tehdejší posádky na lokalitě, ale zároveň pochází z předhadriánovského období po 80. letech n. l., o kterém se po celé římské Británii mnoho neví (BOWMAN – THOMAS 1974, 3). Tabulky byly datovány do doby od pozdních 80. let do 105 našeho letopočtu, kdy byla Vindolanda obývána I. kohortou Tungrorum a IX. kohortou Batavorum (BIRLEY 2015, 51).

4.2 Exkavace a následující postup zpracování a konzervace tabulek

Ve vrstvách předhadriánovského období se nachází mnoho drobných fragmentů i tabulky v plné velikosti. Většina je přibližně 1 milimetr tenká, velmi fragilní a popsaná písmem s důležitými informacemi, kterému hrozí poškození. Jelikož ležely více než tisíc let v ideálních vlhkých podmínkách bez přístupu vzduchu, je jejich odkrytí a vyzvednutí kritickým momentem. Kvůli přichycené špíně byly v terénu těžko rozeznatelné a běžným archeologickým postupem odkryvu nejde s takto křehkým a

snadno poškoditelným materiálem pracovat. Ve Vindolandě byly podlahy pokryté kapradinovými listy, často spolu s vřesem, mechem i slámou. Tato směs byla stlačená a protkaná jako rohož až v 30 cm vysokých vrstvách (BIRLEY 2015, 40). Podlahová část se tedy rozdělí, podobně jako rašelina, na sekce rýčem a je postupně po částech vyzdvihována a přenesena do prostředí s lepším světlem, kde jsou ručně jednotlivé vrstvy kapradí opatrně oddělovány (BOWMAN – THOMAS 1974, 6).

Po nálezu první tabulky s inkoustovými nápisy, byla tabulka umístěna do igelitové schránky s vlhkým mechem a převezena ihned epigrafiku Richardu Wrightovi. Během té doby stihla tabulka reagovat na nové prostředí a písmo bylo nečitelné (BIRLEY 2015, 40). Od té doby jsou nalezené tabulky i s přichycenou hlínou a jiným materiálem vždy umístěny do igelitového sáčku s vodou a hermeticky uzavřeny. Ve vodě se tak během dvou až tří dní hlína a zbytky kapradí uvolní a nedojde k vyblednutí textu. Zbytek nečistot lze snadno odstranit štětcem či skalpelem. V 70. letech byly okamžitě po očištění tabulky poslány do fotografického oddělení na Universitě v Newcastleu, kde je fotografovala Alison Rutherford, tehdy ještě na film (BIRLEY 1994, 10). Ta využila metodu infračervené fotografie, která se používá na fotografování antických dokumentů psaných inkoustem z uhlí (TERRAS 2006, 6). Fotografie zachycená na film nebo senzor citlivý na infračervené záření, písmo dokáže znovu odhalit, jelikož zvýrazňuje inkoust vyrobený z uhlí. Text je pak na fotografii velmi dobře viditelný, což napomáhá čitelnosti dokonce i u tabulek, které se stanou nečitelnými v průběhu exkavace (BIRLEY 1994, 10).

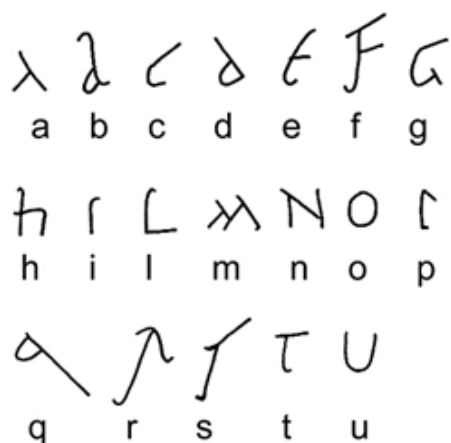
Po fotografické dokumentaci prvních objevených tabulek, byly nálezy přemístěny do výzkumné laboratoře v Britském muzeu v Londýně, kde byly zakonzervované do stabilního stavu, aby se nadále za přístupu vzduchu nepoškozovaly. Poté byla znovu provedena fotografická dokumentace (BOWMAN – THOMAS 1974, 7).

Jakmile Britské muzeum po práci s prvními tabulkami přišlo na správný postup konzervace, sdílelo jej s pracovníky v laboratoři na Vindolandě. Od té doby jsou nalezené tabulky konzervované tam pomocí uložení do polystyrenových přihrádek a několikanásobného naložení do denaturovaného lihu a etheru (BLACKSHAW 1974, 245). Po dokončení procesu je tabulka umístěna mezi skleněné desky, kde schne a je vyrovnána. Celý proces trvá přibližně 6 týdnů. Po tomto stadiu přichází na řadu prospekce infračerveným ručním kukátkem a finální čištění (BIRLEY 1994, 10). Fotografie s infračerveným světlem není vhodná pro vlhké tabulky, a tak se další nálezy

nejprve v laboratoři vysušily a zakonzervovaly, a až poté byly poslány na fotografickou dokumentaci (BIRLEY 2015, 40).

4.3 Práce s textem

Po exkavaci a stabilizování stavu tabulek přichází na řadu zkoumání jejich obsahu. Tabulky jsou psané latinskou kurzivou (Obrázek 18) a podoba jednotlivých písmen se lišila mezi jednotlivými autory. Také i v rámci jednoho dopisu se různil styl jednotlivých písmen v závislosti na písmenu předchozím i následujícím. Rukopis se mohl měnit podle situace. Například psaní ve spěchu vedlo k předčasnému přeložení tabulky a rozmazání nezaschlého inkoustu (BIRLEY 2015, 46). Další úskalí představoval fakt, že se jednalo vesměs o příslušníky auxiliárních sborů, tedy nešlo o osoby, jejichž rodným jazykem byla latina. Proto gramatika, hláskování či slovosled nebyly přesně podle pravidel. Objevují se i slangové výrazy a pojmy. Interpunkce téměř neexistuje a některá slova nejsou oddělená mezerami.

Obrázek 18 - Latinské kurzivní písmo.

<http://vindolanda.csad.ox.ac.uk/exhibition/letterformsbasic.shtml> (23. 8. 2015)

Pověštinou se u armádních záznamů a dopisů jednalo o vyškolené zapisovatele, kteří ovládali i těsnopis, který ovšem nebyl zatím rozluštěn. V rámci školení používala posádka cvičební texty. Jako cvičební materiál jsou interpretovány úryvky Vergiliových textů na tabulkách (BIRLEY 2015, 45). K práci na obsahu a dešifraci tabulek se podílel expert na papyry z Egypta, Alan Bowman z Manchester University a David Thomas z Durham University (BIRLEY, 2015, 40). Ti tak prameny mohli porovnat a zjistili, že armádní dokumenty na papyrech z Egypta ze stejného období jsou psané stejnou

kurzivou, kurzivní písmo bylo tedy nejspíše jednotné po celém impériu (BOWMAN 1983, 25).

4.4 Administrativní tabulky a tabulky militárního charakteru

Díky tabulkám z Vindolandy a také textům nalezeným v jiných provinciích, lze získat představu, kolik byrokracie stojí za dobýváním světa a budováním impéria. Velitelé, guvernéři a císař z reportů na tabulkách získávali představu, kde jednotky jsou, kolik vojáků v nich je schopno služby, jak si vedou a čím disponují, aby podle toho mohli rozhodovat a jednat.

Na Vindolandě byla z předhadriánovských fází zkoumána hlavně budova *praetoria*, residence prefekta (GOLDSWORTHY 2003, 84). V něm nalezené tabulky s administrativní tematikou značí, že se armádním povinnostem věnoval i v místě svého obydlí. Tabulky byly pravděpodobně archivovány v budově *principii* (BIRLEY 1994, 37), které byly ústředním štábem a administrativním centrem pevnosti (GOLDSWORTHY 2003, 83). Budova *principii* na Vindolandě nebyla doposud z těchto vrstev zkoumána, a tedy jistě velké množství textů spojených s armádními procesy ve sbírce chybí.

Důležité dokumenty byly vyhotovovány až ve třech kopiích (BIRLEY 1994, 36). Jeden byl archivován, jeden zaslán do nadřízeného legionářského tábora v Yorku¹³, který měl oblast na starost (HOBBS – JACKSON 2010, 39), a poslední kopie byla adresována guvernérovi provincie do Londýna (BIRLEY 1994, 36). Texty, které se na Vindolandě nachází, jsou často koncepty důležitých dokumentů napsaných na nečisto, které byly po napsání kopie odhozené do příkopu (BIRLEY 2015, 46).

Jedním z druhů dokumentů jsou roční či měsíční hlášení o síle posádky. Je tam udán den a měsíc vydání, název jednotky, jméno prefekta, výčet vojáků, kteří jsou nemocní nebo chybí a zdůvodnění. Na Vindolandě se našly takové dokumenty jen dva a jsou to jediné reporty o síle posádky pocházející z auxiliárních sborů v západní Evropě (BIRLEY 2015, 46).

¹³ Eboracum

Centurioni či jejich zástupci pravděpodobně pravidelně, možná každé ráno, rozdávali při nástupu rozkazy zapsané na tabulkách. Tam byly uvedené úkoly na daný den a k nim přiřazený počet mužů, který měli pracovat na plnění rozkazu (BIRLEY 2015, 48).

Stejně jako bylo nutné oznamovat stav a sílu posádky vyšším velitelům v Británii, tak podobný systém informování o fungování posádky a plnění zadaných úkolů probíhalo i v rámci tábora. Bylo nalezeno přes 40 takzvaných *renuntii*, denních nebo týdenních reportů *decurionů* nebo zástupců centurionů - *optionů*. Ty měly vždy jednotnou standardní formu. Začínaly datem kde, stejně jako u většiny ostatních dokumentů, byl uvedený jen den a měsíc, následovala zpráva o stavu vojáků a vybavení a pod tím byl podepsaný ten, kdo byl za report zodpovědný. Tyto reporty byly doručovány prefektům místa residence (BIRLEY 2015, 47).

Tabulka číslo 574 představuje jediné kompletní *renuntium*, které zní následovně:

*XVIIK MAIAS
RENUNTIVM
COH VIII BATAVO
RUM OMNES AD LOCA QUI
DEBUNT ET INPEDIMENTA
RENUNTIARUNT OPTIONES
ET CURATORES
DETULIT ARQUITTIUS OPTIO
CRESCENTIS*

Zde *option* Arquittius z Crescentovy centurie oznamuje, že 17 dní před květnovými kalendami¹⁴ jsou všichni muži i vybavení IX. kohorty Batavorum podle *optionů* a správců zásob na místě a v pořádku (BIRLEY 1994, 39–40).

Lokalita, ze které posílal Arquittius tuto zprávu, ani u jiných reportů, není známa. Mohlo jít o Vindolandu nebo okolní doly, lomy nebo brody (BIRLEY 1994, 39–40). Všechna nalezená *renuntia* mají tuto formu a oznamují, že muži i vybavení jsou na místě a v pořádku. Až na jedinou tabulku, která říká: „vše v pořádku kromě...“ a za

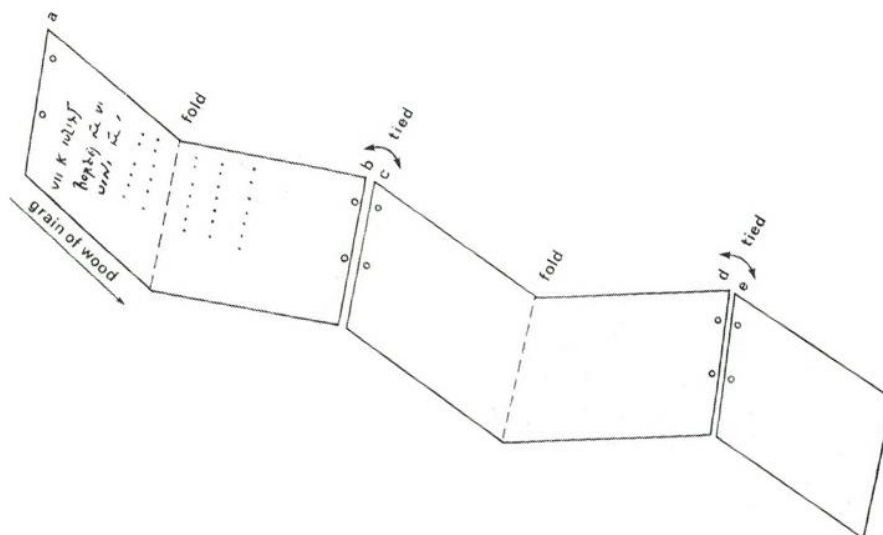
¹⁴ 15. dubna

posledním slovem je ulomená, a proto nevíme, o jaký problém se tehdy jednalo (BIRLEY 2015, 47).

Stejně jako *renuntia* byly pravděpodobně i hlášení o početnosti posádky psány podle ustálené formy. To platilo i pro *commeatus*, žádost o dočasné uvolnění ze služby a opuštění tábora. Žadatelé vždy uvedli své jméno, připomněli své zásluhy a slušné chování a požádali o svolení k odchodu z tábora a udali cílovou destinaci. Tabulky neobsahovaly údaje o tom, jak dlouho bude cesta trvat, ani jakékoliv známky, zda byla žádost schválena (BIRLEY 2009, 65). Tyto dokumenty byly adresované prefektovi tábora a byly doručované do místa jeho residence, kde byly nalezené. Byly tedy nejspíše přímo vyřizovány osobně prefektem tábora a nemusely procházet administrativním systémem v *principiis*. Čitelné jsou z nich pouze tři názvy míst, která si vojáci přáli navštívit. Dvakrát to byl tábor Coria (Corbridge)¹⁵ a jednou Ulucium, které prozatím nebylo blíže určeno (BIRLEY 2015, 64).

V římské armádě bylo velmi důležité vedení záznamů ohledně zásob, ty spravoval *curator*, vedoucí zásobování (BIRLEY 2009, 82). Měl zodpovědnost za neustálou kontrolu, že co kohorta potřebuje, má k dispozici. Podával pravidelné hlášení o zásobách jídla. Podlouhlé tabulky byly přeložené v půli, otočené o 90 stupňů tak, aby byly delší stranou vertikálně. Více tabulek bylo pak kratší stranou svázané k sobě a vytvořily tak podobu leporela (BOWMAN 1983, 20). Vznikly úzké dlouhé sloupečky, které jsou příhodné pro seznamy surovin (Obrázek 19). Ty byly uvedené v *modiech*, přičemž jeden *modius* se rovná přibližně 8,5 litru (BIRLEY 2015, 62) a jedno *modium* tvoří 16 *sextarii*, což je tedy něco málo přes půl litru (BOWMAN 1983, 33). Tyto záznamy uváděly rozpis výdajů pro každý den i s udáním účelu pro spotřebu jídla a pití, jako například náboženské slavnosti. Dále existovaly seznamy pořízených předmětů a surovin vyrobených nebo dovezených na objednávku (BOWMAN 1983, 30). Vojáci byli podle informací z tabulek zapojeni do místního obchodu s mobilními civilními obchodníky v této oblasti (EVERS 2011, 22), ale předpokládá se že, stejně jako v Egyptě, byli někteří vojáci zodpovědní za dovoz surovin. Vybrali potřebné peníze a byli vysláni objednané komodity sehnat a dovézt zpět do tábora (BOWMAN 1994, 46).

¹⁵ Coria je zároveň, spolu s Vindolandou, nejzmiňovanější místo v tabulkách.

Obrázek 19 - Systém svázání účtů. BOWMAN 1983, obr. 11.

Díky účtům je možné získat přehled o cenách a o škále zboží, které se dostalo až na Vindolandu a o aktivitách, při kterých bylo zboží spotřebováno. Objednávky často obsahují seznam jmen osob, co si zboží objednali, včetně uvedených rolí v rámci tábora. Z tabulek lze získat představu o římské ekonomii. Na tabulkách jsou zaznamenány příjmy, výdaje, koupě, dluhy i možnosti objednání zboží bez platby předem. Je také doložen důkaz pro fungování systému záloh za zboží (EVERS 2011, 20).

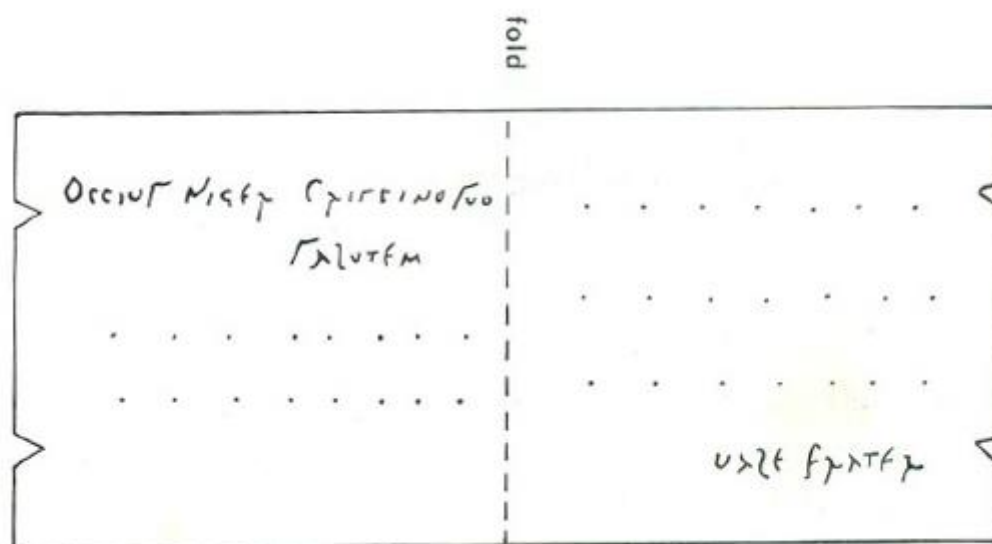
Nalezené texty militárního charakteru nám dávají informace o vnitřní organizaci a procesech v armádě. Vypovídají o náplni práce vojáků a také počtu mužů, kteří dané úkoly plnili a také o tom, zda při tom nastaly nějaké potíže.

4.5 Korespondence

Korpus dochovaných tabulek s dopisy se skládal z příchozí pošty adresované některému z obyvatel Vindolandy anebo z draftů dopisů odchozích.

Tabulky s korespondencí měly text ve dvou sloupečcích a byly přehnuté uprostřed s obsahem dopisu uvnitř (Obrázek 20). Jméno adresáta, protáhlým písmem, bylo umístěné na vnější straně dopisu, na reversu té tabulky, která je před přeložením na pravé straně. Zde byl zmíněný někdy i odesílatel a jeho postavení nebo vztah k adresátovi jako například „kolega“, „otrok“ nebo „centurion“. Poté byl dopis

převázán, k čemuž sloužily zářezy ve tvaru V pro ukotvení šňůrky a někdy i dírky v tabulce, a zapečetěn. Dopisy od výše postavených členů posádky byly často psané vyškolenými písaři, ale loučení často psali vlastnoručně odesílatelé (BIRLEY 2015, 49, BOWMAN 1983, 20).

Obrázek 20 - Podoba dopisu zapsaného na dřevěné tabulce. BOWMAN 1983, obr 10.

Na jednu dopisovou tabulku se vejde přibližně 16 řádků, což nemusí vystačit, a proto některé dopisy mají zbylé věty vměstnané vertikálně u okrajů (BIRLEY 2015, 49). Běžný dopis začíná uvedením odesílatele v nominativu a jména osoby, které je dopis určen, v dativu. Poté následuje pozdravení:

*Cl(audia) Severa Lepidinae suae
salutem¹⁶*

Tento úvod zabere první dva řádky. Na tabulce 214 oslovil odesílatel adresáta neobvyklým zdrobnělým oslovením *fraterculus* (BOWMAN – THOMAS 1994: Tab. Vindol. II 214). Loučení často bylo pouhé „*vale*“ nebo „*vale frater*“.¹⁷ V případě Claudie Severy, která si dopisovala s manželkou prefekta Vindolandy Lepidinou, bylo loučení více osobní a rozepsané. Text dopisu je psaný rukou písaře a čtyři řádky dlouhé rozloučení, ve kterém stojí: „*Očekávám tě sestro, buď zdráva sestro, duše má nejdražší, doufám,*

¹⁶ Tabulka č. 291

¹⁷ Oslovování *frater* neznalo příbuzenský vztah (BOWMAN – THOMAS – ADAMS 1990, 34).

že se ti daří“, bylo psané Claudií Severou. Úplný závěr „*Sulpicii Lepidině, manželce Ceriala, od Severy*“ byl opět psán rukou písaře (BOWMAN – THOMAS 1994: Tab. Vindol. II 291).

Na dopisech nejsou uvedené žádné časové údaje. Vypsát na tabulku, kde už tak se musí vážit slova, aby se celý obsah dopisu na ní vešel, i jména konzulů, kteří zastávají ten rok úřad, by bylo nadbytečné. Ovšem na dopisech nejsou ani dny a měsíce. Pošta byla tříděná v *principiích* a pak pravděpodobně rozvážena vlastními vojáky. Je možné, že pokud byla nějaká pošta urgentní a důležitá, byla vyslána s poslem na koni, a tedy bylo známo, za jak dlouho do určeného tábora nebo města posel dorazí (BIRLEY 2015, 50).

Korespondenci dostávali a odesílali kromě rodiny prefekta a jiných hodnostářů i obyčejní vojáci a otroci (BIRLEY 2015, 50). I když šlo o posádku pomocných sborů, tak veškeré texty včetně osobních dopisů jsou psané v latině, tedy jiným než jejich rodným jazykem (BOWMAN 1983, 14).

Ojedinelý nález je doporučující dopis určený prefektu Flaviovi Cerialiovi¹⁸, ve kterém ho jeho známý Karus prosí, aby Brigiona Cerialis doporučil, nebo se za něj přimluvil (BIRLEY 2009, 67), *centurionovi regionariovi* v Luguvaliu (Carlisle) a píše, že jim bude oběma zavázán. Slohové formulace se podobají tomuto typu dopisu z egyptských papyrů. Neobvyklé je, že Cerialis není cílová osoba, které má být Brigionus doporučen, ale on sám ho má jinde doporučit. Brigionus je romanizovaná podoba keltského jména. Je těžké určit, zda šlo o vojáka, ale zajisté to byl někdo nižšího postavení (BOWMAN 1983, 37–38). V roce 1985 byl nalezen fragment s textem „*Claudius Karus Ceriali*“. Pravděpodobně se tedy jedná o stejného muže, jako byl odesílatel z předchozí korespondence (BOWMAN – THOMAS 1994, Tab. Vindol. II 251).

¹⁸ Tabulka č. 250

4.6 Výuka psaní

Z nálezů dámské a dětské obuvi se lze domnívat, že během 3. fáze římského osídlení v *praetoriu* spolu s prefektem Flaviem Cerialem bydlela i jeho manželka a děti. Nejspíše mu záleželo na tom, aby jeho potomstvo bylo vzdělané. Dala by se tak vysvětlit přítomnost Vergiliových textů po přelomu 1. a 2. století na severní hranici římské říše.

Tabulka číslo 118 nalezená v *praetoriu* nese citaci z Vergiliovy IX. knihy, verš 473: „*interea pauidam uolitans pinnata per urbem*“. Na této tabulce jsou ovšem slova *per urbem* zapsána jako „*purbem*“ a věta za nimi již nepokračuje. Jedná se totiž pravděpodobně o procvičování psaní. Z druhé strany tabulky je draft dopisu. Tabulka byla později recyklována a použita k výuce. Zvláštností je, že písmeno E je zapisováno jako II, což není známo z textů psaných na papyrus nebo tabulky, tento znak se používal jen na voskových tabulkách (BOWMAN – THOMAS 1994, Tab. Vindol. II 118). Na tabulce jsou dva rukopisy. Jeden píše Vergiliův text a druhým rukopisem jsou písmena *SEG* (Obrázek 21). První část textu začíná úhledně používáním *capitalis rustica*, ovšem po pár slovech v kapitálkách přechází u některých písmen do kurzivy. Proto jsou závěrečná písmena *SEG* interpretovány jako zkratka pro *segniter* – slabá práce (BIRLEY 2015, 66).

Obrázek 21 - Tabulka 118 s citací Vergilia.
<http://vindolanda.csad.ox.ac.uk/exhibition/paleo-1.shtml> (23. 8. 2015)

Ze stejné vrstvy pochází fragment s elegantním písmem s textem z Vergiliovy Georgiky z knihy I., verš 125, které se přisuzuje učiteli (BIRLEY 2009, 84). Vergilius nemusel sloužit pouze k procvičování psaní, ale i k četbě. Tabulka 333 zmiňuje slobo *libros*, o jaké knihy se jedná, bohužel v textu zachováno není (BOWMAN – THOMAS 1994, Tab. Vindol. II 333).

Další verše z Aeneidy pochází ze čtvrté fáze. Tabulka se známou úvodní větou „*arma virumque cano, Troiae qui primus ab oris*“, která byla opakovaná na obou stranách dokumentu, byla objevena v budově kasáren. Spekuluje se, že šlo pravděpodobně o lekci pro dospělé vojáky či trénování písařů (BIRLEY 2015, 67).

Při výuce psaní se však žáci, potomci prefekta, nevěnovali pouze Vergiliovi. Tabulka číslo 119 z třetí fáze osídlení, obsahuje několik pokusů o napsání slova Quintianus a několik náhodných čar. Pravděpodobně šlo o cvičení psaní Cerialova syna, který však během něj ztrácel pozornost a začal si kreslit (Obrázek 22). Ve spodním rohu tabulky se nachází skica vozu s koněm (BIRLEY 2015, 68).

Obrázek 22 - Tabulka 119 s kresbou vozu. <http://vindolanda.csad.ox.ac.uk/TVII-119> (22. 8. 2015)

5. ARCHEOLOGIE VŠEDNÍHO ŽIVOTA V DOBĚ PŘEDHADRIÁNOVSKÉ OKUPACE

5.1 Tabulky z I. fáze římského osídlení

Vojenská posádka se zde nejspíše usídlila po stáhnutí z výprav ve Skotsku. Jelikož tato pevnost leží přímo pod pozdějšími kamennými strukturami, nelze provádět archeologický výzkum této vrstvy ve velké míře, a tam kde to možné je, jsou jimi pozůstatky často poničené. Proto z této fáze osídlení pochází malé množství tabulek.

Ovšem právě z této vrstvy pochází jediné dvě hlášení o posádce. Jedno bylo velmi fragmentární a bylo rozpoznáno jen v paralelním porovnání s lépe dochovaným reportem na tabulce 154. Hlášení byla nalezena v příkopu, kde byla první vrstva osídlení zkoumána, 50 metrů od sebe. Obě podávají informace o posádce I. kohorty Tungrorum a jak bylo zvykem, je uveden jen den a měsíc, nikoliv rok vydání. Byly však datovány do doby z konce 80. let a počátku 90. let (BIRLEY 2015, 46). Někteří vědci se domnívají, že se jedná o drafty oficiálních zpráv o stavu a síle posádky, které se posílaly pravidelně jednou za rok do Yorku nebo Londýna (BIRLEY 2015: 46). Ovšem nejspíše se nejedná o typické *pridianum*¹⁹, roční zprávu o stavu posádky, jelikož ta se posílala vždy na konci roku²⁰, a proto šlo možná jen o hlášení prefektovi tábora (BOWMAN – THOMAS 1994, Tab. Vindol. II 154).

Tabulka 154 oznamuje, že 15 dní před červnovými kalendami²¹, I. kohorta Tungrorum, jejíž prefekt je Julius Verecundus, čítala 752 mužů z toho 6 centurionů (BIRLEY – BIRLEY – BIRLEY 1993, 23). V auxiliárních sborech bývalo většinou buď 500 anebo 1000 mužů (GOLDSWORTHY 2003, 57), a Vindolanda předkládá důkaz, že se tato pravidla nemusela striktně nedodržovat (BIRLEY 2015, 46).

Z celkového počtu chybělo 451 vojáků a 5 centurionů. 46 vojáků bylo ve Feroxu jako stráž guvernéra provincie, 337 včetně 2 centurionů byli v Corii²² a v Londiniu byl 1 centurion. Několik dalších řádků chybí, takže nejsou známy detaily o tom, kde byli zbývající vojáci a centurioni. Na Vindolandě zůstalo 296 vojáků a jeden centurion.

¹⁹ *Pridianum* bylo nalezeno například v Dura Europos (BOWMAN – THOMAS 1991, 64).

²⁰ Také proto, že formou nepřipomíná *pridianum* z Dury, kde jsou uvedeny jména konzulů (BOWMAN – THOMAS 1991, 70).

²¹ 18. května

²² Corbridge

Z tohoto počtu nebylo 31 schopno služby, jelikož 15 bylo nemocných²³, 6 zraněných a 10 trápil zánět spojivek. Na Vindolandě tedy bylo přítomných a schopno služby 265 mužů, včetně jednoho centuriona (BOWMAN – THOMAS 1994, Tab. Vindol. II 154).

Zánět spojivek může být způsoben nedostatkem vitamínů. Když nepočítáme 6 zraněných mužů, tak 10 se zánětem spojivek představuje 40% všech nemocných vojáků. Na severu na hranici říše, která není tak lehce zásobovatelná, je pro vojáky nejspíše nedostatek vitamínů častý jev (BIRLEY 1994, 37). V tabulkách, které vypovídají o zásobách, výdajích nebo objednávkách a zmiňují jídlo, je jen jeden záznam o ovoci. Tím jsou jablka na tabulce číslo 302 (BOWMAN – THOMAS 1994, Tab. Vindol. II 302). Nízký počet zraněných mužů na této tabulce značí nejspíše následky úrazů. Rozhodně z tohoto čísla nelze vyvozovat válečný konflikt (Birley 1994, 37). Fakt, že v této oblasti byl klid, se projevuje v průběhu prvních tří fází předhadriánovského osídlení i v tabulkách a v nalezené materiální kultuře.

Kromě hlášení o stavu a početnosti posádky se zde z armádních dokumentů našla ještě tabulka číslo 161, na které je pouze seznam s dochovanými šesti mužskými jmény (BOWMAN – THOMAS 1994, Tab. Vindol. II 161).

Nalezená tabulka 302 měla na vnější straně uvedeno Verecundovo jméno v dativu. Byla tedy určena buď jeho manželce, nebo otrokovi (BIRLEY – BIRLEY – BIRLEY 1993, 23). Jednalo se nejspíše o nákupní seznam s položkami jako 2 *modia* fazolí, 20 kuřat, 100 jablek s poznámkou „*jestli seženeš nějaké pěkné*“, 100 nebo 200 vajec „*pokud budou za dobrou cenu*“, 8 *sextarií* rybí omáčky a *modius* oliv (BOWMAN – THOMAS 1994, Tab. Vindol. II 302).

5.2 Tabulky z II. fáze římského osídlení

Během druhé stavební fáze se ve Vindolandě vystřídaly dvě posádky. I. kohorta Tungrorum tu zůstala od první fáze, ale mezi nálezy z fáze druhé jsou i části kůže označené CIXB. Dřevěné tabulky pomohly archeologům osvětlit tyto úkazy, jelikož mezi adresáty dopisů byli například *dekurion* Lucius z IX. kohorty Batavorum, Julius

²³ *aegri*

Verecundus, prefekt tábora I. kohorty Tungrorum, Candidus, otrok prefekta IX. kohorty Batavorum Flavia Geniala i Genialis sám (BIRLEY 2009, 55-59).

Denní rozpis práce pro vojáky byly pravděpodobně ihned po rozdělení úkolů skartovány, a proto jich nebylo mnoho nalezeno (BIRLEY 2015, 48). Jeden, tabulka číslo 155²⁴, však byl nalezen na cestě u *praetoria* (BIRLEY 2009, 59). 7 dní před květnovými kalendami²⁵ někdy mezi lety 97-100 (BIRLEY 2015, 48), bylo 343 mužů obeznámeno, kde budou ten den pracovat. 12 mužů mělo vyrábět boty a 18 bylo pověřených konstrukcí lázní. Z následujících čitelných slov lze vyvodit, že někteří byli pověřeni prací s olovem, vozy, pecemi, sutí, jílem, stany, prací ve *valetudinariu* a omítáním zdí (BOWMAN – THOMAS 1994, Tab. Vindol. II 155). Předpokládá se, že při stavbě lázní bude zapotřebí mnoho dlaždic a cihel, a proto muži, kteří byli posláni pracovat ke zmíněné peci, se věnovali nejspíše výrobě těchto pilířů do *hypocausta* a jiných v lázních používaných prvků. Tento text dokládá, že i komplikované stavby, jako jsou lázně, byly prováděny posádkou auxiliárních sborů, o kterých si často archeologové mysleli, že toho nejsou schopni (BIRLEY 2015, 48). Není ovšem vyloučené, že si povolali na pomoc techniky z legií (BIRLEY 2009, 61).

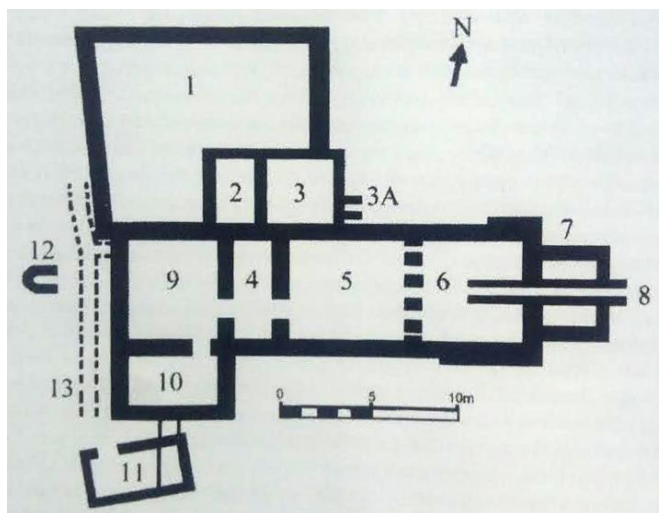
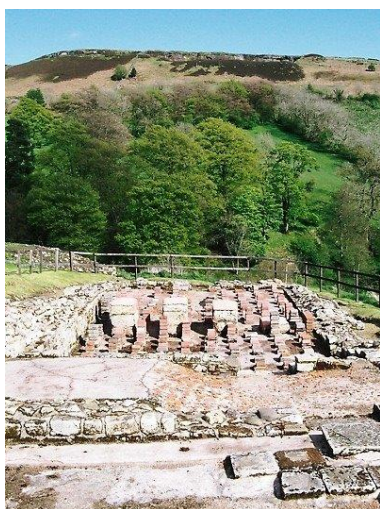
Zmíněné lázně, vystavěné kolem roku 100, byly objeveny při výzkumu v roce 2000 (Obrázek 23 a 24). Byly zbourány v polovině druhého století, a od té doby se již na tomto místě nestavělo, což zde výzkum usnadnilo. Proto je to také jediná část předhadriánovského osídlení, které je na lokalitě dnes k vidění (BIRLEY 2015, 20). Budova lázní stála jihovýchodně od jižní brány na konci roviny u srázu do údolí mezi dvěma kopci na místě poměrně daleko od zdroje vody, což bylo pro provoz lázní nevhodné (BIRLEY 2009, 60). Lázně byly často budované mimo fortifikaci kvůli zdroji vody, ale také kvůli odpočinku v čase mimo službu (BIRLEY 1973, 5).

Vystavěné lázně byly typu Reihentyp, který měl hlavní místnosti situované za sebou v jedné linii a s latrínami a převlékárnami po stranách. V okolí Vindolandy je dostatek vhodného jílu i vápence na výrobu mortaru na *opus signinum* a omítnutí zdí. Vápenka byla nalezena u potoka v zahradách Chesterholmu. Vlivem vytápění byly v místnostech jako *praefurnium*, *caldarium* či *tepidarium* známky takového poškození, že by již brzy nebyly použitelné. Důvodem k demolici byl však nejspíše fakt, že fortifikace byla

²⁴ Není jisté, do jaké z fází tato tabulka patří. V publikaci od R. Birleyho z roku 2009 je zařazena do fáze druhé.

²⁵ 25. dubna

v polovině druhého století osídlena posádkou s přibližně 500 muži a došlo ke zredukování tábora. Lázně pro tisícíčlennou posádku by byly náročné na údržbu posádkou o 500 mužích (BIRLEY, 2009, 59-61).

Obrázek 23 (vlevo) - Lázně z II. fáze římského osídlení
http://www.hadrianastreasures.com/2009_06_01_archive.html (23. 8. 2015)

Obrázek 24 (vpravo) - Lázně z II. fáze římského osídlení BIRLEY 2009, fig. 23

Během schnutí byly dlaždice vyskládané venku v otevřeném prostoru. Před vypálením se stalo, že zvířata na schnoucí dlaždice omylem šlápla. Nalezlo se pár otisků ptáků a dobytka, několik prasečích, tucty kočičích a stovky psích stop. Kromě zvířecích byly ovšem objevené i dva otisky lidských bot (BIRLEY 2009, 61). Tabulky bohužel neposkytují informace, jak dlouho stavba lázní trvala.

Na severní hranici římské říše se také dodržovaly náboženské slavnosti. To potvrzuje tabulka číslo 301, dopis Candidovi, otroku prefekta tábora Geniala, kde se píše ohledně *Saturnálií*. Jedná se pravděpodobně o seznam věcí, které budou na tento svátek potřeba. Je zmíněna jakási položka (nečitelná) za 4-6 *asů* a druhá za „nejméně *půl denáru*“. Spekuluje se, zda druhá položka je kořenová zelenina, uvedená v plurálu jako *radices*, možná *radix Britannica*, která má léčivé účinky. Odesílatel byl Severus a pravděpodobně také otrok, jelikož Candida oslovuje „*frater*“. Celý dopis je psán stejným rukopisem. Předpokládá se tak, že otrok Severus psal celý dopis sám (BOWMAN – THOMAS 1994, Tab. Vindol. II 301). Saturnálie byly obzvláště pro otroky významné slavnosti, jelikož během nich se obrátily role otroků a jejich pánů. Jak se tyto zvyky praktikovaly v armádním prostředí na Vindolandě, dosud nalezené tabulky zatím nezodpověděly.

Z této vrstvy také patří jeden z důkazů, že na dřevěných tabulkách nebyl jen text. V koridoru *praetoria* (BIRLEY 2009, 57) se našla tabulka s kresbou tří postav v helmách, stojících v řadě za sebou a u nohou toho prvního je pohozená hlava, ze které se řine krev na symbol vítězství (BIRLEY, R. 2015: 68).

5.3 Tabulky III. fáze římského osídlení

Posádka Batavů byla odvolána na pomoc císaři Trajánovi v druhé válce s Dáky. Vojáci se museli urychleně sbalit a odejít, a nestihli proto důkladně odklidit travinátý pokryv podlahy, ve kterém zůstalo zachováno mnoho předmětů a dřevěných tabulek. Na lokalitě bylo nalezeno několik ohnišť, ve kterých Batavové nepotřebný majetek pálili. V nich byla nalezena z části spálená obuv, keramika, dřevěné předměty a mnoho fragmentů tabulek (BIRLEY 2009, 65). Proto z této fáze osídlení pochází největší množství tabulek (Graf 1).

V místnosti číslo II budovy *praetoria* bylo nalezeno 36 tabulek, ovšem většina byla záměrně rozřezána v rámci úklidu před odchodem. Jedna však byla nalezena kompletní, což může znamenat, že dorazila těsně před odjezdem (BIRLEY 2009, 71-72). Na tabulce 248 byl dopis napsaný dohromady dvěma prefekty z okolních táborů²⁶, se kterými si prefekt Flavius Cerialis pravidelně dopisoval²⁷. Dopis souvisí s Cerialovým odchodem do Dákie. Přejí mu v něm úspěchy a dobré zdraví (BOWMAN – THOMAS 1994, Tab. Vindol. II 248).

Název Vindolanda je doložený právě z korespondence prefekta Flavia Ceriala, který v tabulce 225 oznamuje, že „*tibi a Vindolanda scribo*“. Spolu se stále usazenou IX. kohortou zde nejspíše krátkou dobu pobýval detašovaný oddíl III. kohorty Batavorum. Na tabulce 311 je dopis adresovaný Paridovi z III. kohorty Batavorum, ve kterém ho Sollemnis upozorňuje, že mu Paris nenapsal zatím ani jeden dopis (BIRLEY 2009, 63).

V nalezeném denním rozpise úkolů pro vojáky na březnové nony²⁸ na tabulce 156, je poslán Marcus s třiceti dělníky na stavbu *hospitia*, devatenáct mužů šlo pracovat do vápenky a třetí skupina připravovat jíl na proutěné ploty (BOWMAN – THOMAS 1994,

²⁶ Brocchus a Niger

²⁷ Tabulky: 243, 244, 291 a 295 (Oppius Nigger) nebo 465 (Valerius Niger)

²⁸ 7. března

Tab. Vindol. II 156). Proutěné a jílem omítnuté zdi byly v těchto fázích běžné, a jejich pozůstatky se dochovaly (BIRLEY 2015, 40).

Mimo fortifikaci byl objeven kamenný římsko-keltský chrám z tohoto období (BIRLEY 2009 85). Tabulka 313 patřící do této fáze dokonce zmiňuje kněze a tabulka číslo 180 z fáze následující se týká distribuce obilí jednotlivým osobám a zmiňuje Amabila ze svatyně.

Nejlépe byla prozkoumána budova *praetoria* (Obrázek 6). V místnosti VIII o rozloze 2,95 m² byly nalezeny dvě pece a byla tak interpretována jako kuchyň (BIRLEY 2009 77). V této místnosti byly nalezeny tabulky týkající se jídla a nádobí, které tuto teorii podporují. Tabulka 208 obsahovala pravděpodobně recept z česnekové omáčky²⁹, nakládací směsi³⁰, soli a oliv. Nejspíše šlo o batavijské jídlo, jelikož na této tabulce je zmíněno slovo *bataavico* (BOWMAN – THOMAS 1994, Tab. Vindol. II 208). Na tabulce 194 je uvedený nejspíše inventář nádobí, jako jsou hrnky, talíře, nádoba na ocet, stojánek na vejíčka, košík na chleba nebo bronzová lampa (BOWMAN – THOMAS 1994, Tab. Vindol. II 194).

Luxusní dámský pantofel a dětská obuv, nalezená v ohništi na dvorku VI A u *praetoria* značí, že v této fortifikaci kromě vojáků a prefekta tábora bydlela i jeho manželka a děti (BIRLEY 2009, 74–75). Ovšem díky tabulkám známe dokonce i její jméno a lze zjistit více o jejím životě na severní hranici římské říše. Flavius Cerialis a jeho choť Sulpicie Lepidina vedli bohatý společenský život.

Lepidina si často dopisovala s Claudií Severou, manželkou prefekta Aelia Brocca, prefekta z jiného tábora. Severa poslala Lepidině pozvánku³¹ na oslavu narozenin (Obrázek 25), která se měla konat tři dny před zářijovými idami³², v jiné tabulce jí informovala o možnostech své návštěvy u ní³³ a Flavius Cerialis dostal přání do nového roku od Hostilia Flaviana³⁴ (BOWMAN – THOMAS 1994, Tab. Vindol. II 261, 292, 291).

Flavius Cerialis také pořádal mnoho *symposií*. Na tabulce 581 je uveden seznam hostin se jmény zúčastněných, ale především uváděl jména konzulů, kteří ten rok

²⁹ *alliatum*

³⁰ *conditum*

³¹ Tabulka č. 291

³² 11. září

³³ Tabulka č. 292

³⁴ Tabulka č. 261

zastávali úřad, a proto je možné stanovit odchod kohorty Batavů nejdříve do roku 105 (BIRLEY 2009, 82). Fakt, že po nich zůstala podlaha pokryta dlouho používanou travinátou podlahou, napovídá, že odešli časně z léta, než se tento pokryv podlahy stihl vyměnit.

Obrázek 25 - Tabulka 291. Pozvánka na oslavu narozenin Claudie Severy.
http://www.britishmuseum.org/explore/highlights/highlight_objects/pe_prb/w/tablet_with_a_party_invitation.aspx (23. 8. 2015)

V místnosti XI (Obrázek 6) byl nalezen odřezek kůže s nápisem VIILDIIDII SPONDII, což mohlo označovat Veldedidova koně jménem Sponde (BIRLEY 2002, 107). Jméno Veldedidus je uvedené jako příjemce na dopise³⁵ nalezeném na dvorku VI A (BIRLEY 2009, 79). Je adresován jako *equisitioni consularis*, podkoní guvernéra (BOWMAN – THOMAS 1994, Tab. Vindol. II 310). Z Cerialových dokumentů je jisté, že guvernér Británie Vindolandu navštívil (BIRLEY 2009, 79), je tedy možné, že zdobený kožený pokryv koňské hlavy, nalezený v *praetoriu*, patřil jemu (BIRLEY 2002, 107).

Kromě společenského života se Flavius Cerialis také velmi rád věnoval lovu. Na cestě severně od *praetoria* bylo nalezeno další ohniště pro likvidaci nepotřebného majetku před odjezdem (BIRLEY 2009, 81). Zde nalezená tabulka 593 vyjmenovává prefektovo lovecké náčiní jako sítě na drozdy a kachny, vlečnou síť k rybaření a nástrahy na labutě. Kousek od ohniště byly nalezené hromady odpadků s kostmi, mezi nimiž byl i zobák labutě (BIRLEY 2009, 83). O sítích se zmiňuje i v nalezeném draftu či

³⁵ Tabulka č. 310. Podobně jako na tabulce 311 odesílatel zde také kárá adresáta, že se mu ozývá jen zřídka (BOWMAN – THOMAS 1994, Tab. Vindol. II 310).

kopii odchozího dopisu na tabulce 233, kde píše „*pokud mě miluješ, prosím tě, abys mi poslal síť k lovu*“ (BOWMAN – THOMAS 1994, Tab. Vindol. II 233). Lovu se tedy pravděpodobně opravdu vášnivě, často s doprovodem svých psů. V textu fragmentární tabulky 594 jsou zmíněné druhy psů *vertragus* a *segusius*. Oba termíny jsou odvozené z keltského jazyka a označují lovecké psy (ADAMS 2003, 572), přičemž *vertragus* nejspíše představuje chrta (BIRLEY 2009, 83). Existuje i tabulka, kde kromě pánvičky je v uvedeném seznamu i obojek (BIRLEY 2002, 105). Jako archeologické důkazy pro psí přítomnost slouží otisky tlap na dlaždicích nebo nalezené psí lebky a kosti v jamách a příkopech, které ovšem pravděpodobně sloužily k jídlu (BIRLEY 2009, 68). Na dvorku VI A byly v podlaze po analýze nalezeny i známky exkrementů, pravděpodobně některého z prefektových psů, kteří s ním pobývali v *praetoriu* (BIRLEY 2009, 73). Lov nebyl jen jeho oblíbený koníček. V Británii se mu věnovali i obyvatelé jiných fortifikací. Existují dedikace bohu lesů a lovu Silvanovi od prefekta tábora v Lanchesteru a prefekta tábora v Binchesteru, který v dedikaci uvádí, že oltář věnuje za skolení mimořádného kance (BIRLEY 1977, 39–40).

Na tabulce 628 *decurion* Masculus, který byl s detašovanou jednotkou mimo tábor, žádal o rozkazy jak postupovat. Ceriala oslovuje „*regi suo*“, můj králi. Flavius Cerialis byl možná původem z batavské nobility a byl tak svými vojáky stále vnímán (BIRLEY 2009, 82) a Masculus používá oslovení „králi“ jako projev věrnosti, odkazující na batavské kulturní dědictví (CUFF 2011, 155).

Bylo objeveno i několik záznamů o výdajích, objednávek zboží jako například bot, oprav oděvů u ševce a také záznam příjmů. Tabulka 178 uvádí *reditus castelli*³⁶ v období od šesti dnů před srpnovými kalendami do dne předcházejícího srpnovým kalendám³⁷. Tabulka prozrazuje, že celkový příjem Vindolandy v tomto období činil přes 80 denárů s nejvyšším příjmem 36 denárů za jeden den, bohužel už neuvádí, za co byla tato částka získána (BOWMAN – THOMAS 1994, Tab. Vindol. II 178).

V dopisech se však konzultují i problematická témata jako deportace osoby v řetězech z provincie³⁸ (ADAMS 2003, 567), opilý člověk³⁹ (ADAMS 2003, 566) a dezertéři⁴⁰ (BOWMAN – THOMAS 1994, Tab. Vindol. II 320). Tabulka 645 obsahuje

³⁶ Příjmy tábora

³⁷ 27. 7. - 31. 7.

³⁸ Tabulka č. 659

³⁹ Tabulka č. 662

⁴⁰ Tabulka č. 320

zmínku o zdravotních problémech. Odesílatel oznamuje: „*zatím co ti toto píšu, zahřívám postel*“ (ADAMS 2003, 552). Bylo to pravděpodobně ustálené rčení značící, že je daná osoba nemocná a léčí se (BIRLEY 2009, 84).

Z textů tabulek vyplývá, že v této oblasti panoval klid, v rámci kterého měla prefektova rodina čas na školní výuku, bohatý společenský život včetně oslav narozenin, hostin a návštěv, ale také i aktivity jako je lov. V této vrstvě jsou také nejhojněji zastoupena žádosti o dočasné uvolnění ze služby, což může napovídat, že nenastávaly komplikované situace, při kterých je potřeba posádka v plné síle. Na devíti nalezených tabulkách s těmito dokumenty je čitelné jméno adresovaného prefekta. Osmkrát je uvedený Flavius Cerialis, prefekt IX. kohorty Batavorum, a jednou Priscinus, prefekt I. kohorty Tungrorum (BIRLEY 2015, 64). V tabulkách z této vrstvy také nepřevažují zmínky o řešených problémech a neexistují žádné o bojích (BIRLEY 2009, 71).

5.4 Tabulky z IV. fáze římského osídlení

Situace na severu římské říše se ovšem ve čtvrté stavební fázi proměňuje. Schyluje se ke stavbě Hadriánova valu, kterou se zabývali především legionáři, ale nápomocní jim byla i *auxilia* (BREEZE – DOBSON 2000, 81). Členové posádky z Vindolandy sice nepracovali přímo na stavbě, ale Vindolanda byla využívána jako stanice, která poskytovala zásoby pro stavitele a ubytování pro cizí jednotky angažující se v přípravách stavby (BIRLEY 2009, 101).

To se projevovalo i v textech na dřevěných tabulkách. Ve velkém množství se nachází účty a objednávky zboží a v dopisech již není tolik znát rušný společenský život. V třetí fázi byl výrazně větší rozdíl v počtu nalezených dokumentů, kde množstvím převládaly dopisy. V porovnání s III. fází, ve IV. fázi zaujímají účty a záznamy z celkového počtu nalezených tabulek větší podíl (Graf 2a a 2b). Při nahlédnutí na skupinu dopisů ze všech předhadriánovských fází, je nejpočetnější archiv Flavia Ceriala z III. fáze osídlení, kdy měl pravděpodobně prefekt více času na společenský život (Graf 3).

Ve Vindolandě byla v této době zaznamenána přítomnost cizích posádek. *Equites Vardulli*, na tabulce číslo 181 (BOWMAN – THOMAS 1994, Tab. Vindol. II 181), byli zřejmě

součástí detašovaného oddílu ze španělské I. kohorty Vardullské⁴¹ (BIRLEY 2009, 99) a v tabulce 180 jsou uvedeni *militibus legionaribus*, kteří se mohli koncem IV. fáze podílet na stavbě valu (BOWMAN – THOMAS 1994, Tab. Vindol. II 180). Protože bylo potřeba ubytovat více lidí, podstoupila Vindolanda přestavbu a v této stavební fázi byla rozšířená na západ. Tím bylo získáno i více místa pro dílny a ohrady pro koně a dobytek (BIRLEY 2009, 104).

Na severu již nebylo zřejmě ani tak klidné mírové prostředí. Náhrobek Tita Annia oznamuje, že byl ve válce zabit nepřítelem (BIRLEY 2009, 105). V tomto období zde byl jediný známý konflikt, a to rebelie po nástupu císaře Hadriána do úřadu v roce 117. Tento nález je první z archeologických důkazů o bojích zde na severní hranici, kde podle tabulek vládl o pár let zpět mír (BIRLEY 2015, 36).

Na místě *praetoria* z druhé a třetí fáze byly vystavěné kasárny (BIRLEY 2009, 92). Tato interpretace, kromě půdorysu stavby byla potvrzena například i zde nalezenou tabulkou číslo 349, kde odesílatel dopisu Fatalis, kromě (nečitelných) plánů na příští nony, zdraví adresátovy spolubydlící z *contubernia*, *contubernaes* (BOWMAN – THOMAS 1994, Tab. Vindol. II 349).

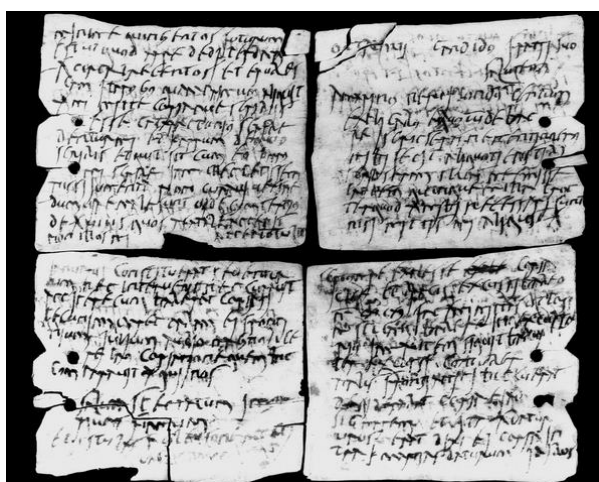
V dopisech místo narozeninových oslav, hostin a náboženských slavností jsou v tomto období vážnější témata. V místnostech připadajícím centurionovi se našel nejdelší dochovaný dopis, tabulka 343 (BIRLEY 2009, 94). Tento dopis byl doručen na Vindolandu nejspíše vyslanou osobou od odesílatele, jelikož na vnější straně není příjemce, pouze cílové místo „Vindolanda“. Pravděpodobně jde o korespondenci dvou centurionů, kteří mají na starosti zásobování. Celý dokument je jedním rukopisem a ve spěchu, jelikož stránky přeložil dříve, než stihl inkoust zaschnout, a tak je místy rozmazaný (BOWMAN – THOMAS 1994, Tab. Vindol. II 343). To že psal odesílatel ve spěchu, se projevilo i na jeho rukopise. Například ve slově *Ianuarium* se písmena A a N překrývají a U a druhé A jsou nevydařené (BIRLEY – BIRLEY 1991, 91). Octavius v dopise upozorňuje Candida, že mu již několikrát oznámil, že pořídil 5000 *modií* obilí, na které mu má poslat peníze. Musí zaplatit za dovezené obilí, nebo mu propadne záloha 300 denárů⁴², a bude to ostuda. Nabádá ho tedy, ať mu co nejdříve pošle 500 denárů. Dále píše o zásilce, kterou chtěl jet sám vyzvednout, ovšem bál se, aby nezranil

⁴¹ *Cohors I fida Vardullorum*

⁴² Roční plat běžného vojáka (BOWMAN – THOMAS 1994, Tab. Vindol. II 343).

svá zvířata, jelikož *vie male sunt*. Dopis byl psán v zimě, nestěžoval si tedy na kvalitu silnic, ale na neprůjezdnost v zimních měsících (BIRLEY – BIRLEY – BIRLEY 1993, 59). Octavius pokračuje stížnostmi na muže, který slíbil, že přijede na lednové idy⁴³ pro kůže. Ten však nepřišel a ani se neozval, kdy si je vyzvedne.

Tato tabulka má dírky a zářezy na krajích pro svázání a jedná se o nejdelší dopis (Obrázek 26). Je ojedinělý tím, že podle stylu psaní byl Octavius levák. Text začínal na pravé části první tabulky a pokračoval na levé části, dále přešel na pravou část druhé tabulky a dopis zakončil na levé straně druhé tabulky (BIRLEY 2009, 99–101).

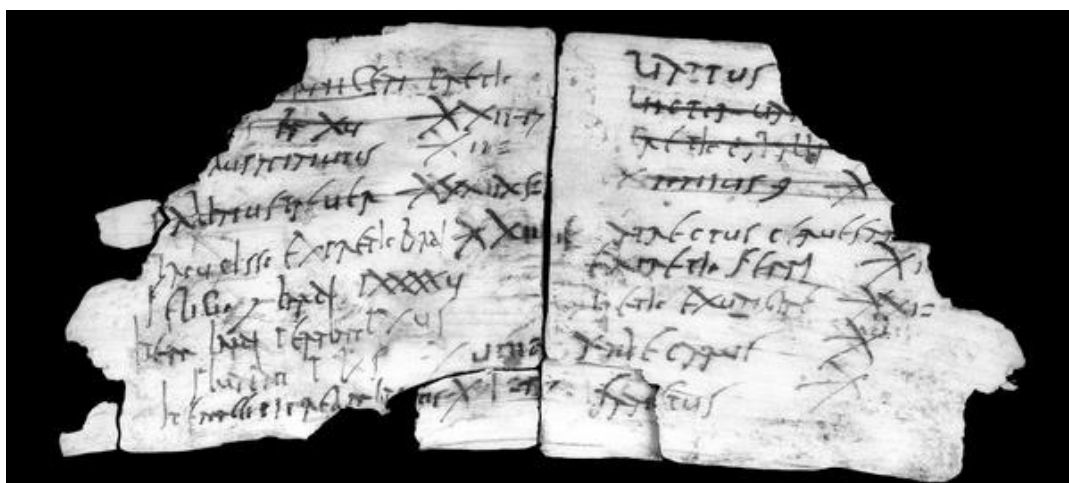
Obrázek 26 - Tabulka 343, které byla přeložena dříve, než stihl inkoust zaschnout a rozmazal se.

http://www.britishmuseum.org/explore/highlights/highlight_objects/pe_prb/w/tablet_with_letter.aspx (23. 8. 2015)

Další dopis nalezený v centurionových místnostech, byl na tabulce číslo 344. Muž, obchodník, popisuje, že byl bit do krve tyčí centurionem.⁴⁴ Stěžuje si na to neznámému adresátovi, kterého oslovoval „*tuam maiestatem*“. Toto oslovení není v tabulkách běžné a vyvozuje se z toho, že oslovoval pravděpodobně přinejmenším guvernéra Británie (BOWMAN – THOMAS 1994, Tab. Vindol. II 344). Jelikož se tabulka nalezla v zadních místnostech kasáren, které obýval centurion, je možné, že centurion zabránil předání dopisu (BIRLEY 2009, 94).

⁴³ 13. ledna

⁴⁴ Byl zbit, jelikož si pravděpodobně od něj nechtěl zakoupit jím nabízené zboží (PEACHIN 1999, 229)

Obrázek 27 - Tabulka 182. Seznam objednaných položek.

http://www.britishmuseum.org/explore/highlights/highlight_objects/pe_prb/w/tablet_with_money_received.aspx (23. 8. 2015)

V této vrstvě bylo nalezeno mnoho záznamů o výdajích a vojáky dlužených částkách. Pořizovali si koně, tuniky, boty, sádlo či obilí, ale také dřevo a železo. Na tabulce 180 byla zaznamenána distribuce obilí a chleba pro osoby⁴⁵ i pro dobytek a tabulka 181 byl seznam objednaného zboží s vyjmenovanými vojáky a vedenou dokumentací, kdo objednal jaké zboží a kolik za něj dluží (BOWMAN – THOMAS 1994, Tab. Vindol. II 181). Jedna z uvedených zakázek na tabulce 181 však není připsána ke jménu, ale je určená pro „*contubernalis Tagamatis vexillari*“, neboli pro spolubydlícího tohoto nosiče praporu (GOLDSWORTHY 2003, 16). Existují domněnky, že šlo o jeho manželku. Ty byly často schované pod pojmem *contubernales* (Birley 2009, 99). V budově kasáren byla nalezena tabulka 182 (Obrázek 27), kde jsou některé údaje přeškrtnuté, tedy nejspíše již zaplacené (BIRLEY 2009, 99). Účet na tabulce číslo 186 je kromě zapsaných položek, u kterých je uvedené, kdo je pořídil a nyní za ně poplatek vybírá, zajímavý hlavně tím, že je na ní uvedený rok „*Calpurnio Pisone Vettio Bolano consulibus*“ (BOWMAN – THOMAS 1994, Tab. Vindol. II 186). Díky tomu je jisté, že v roce 111 tu Tungrijští pobývali (BIRLEY 2009, 96).

⁴⁵ Ten, kdo měl na starosti sepsání dokumentu, v něm zapsal objednávku i pro sebe, však bez udání svého jména: „*mihi ad panem...*“.

Díky zachovaným účtům můžeme zjistit některé pracovní role obyvatel tábora:

Tabulka 180:

Amabilis - v chrámu

Victor - lovec⁴⁶

Lucco – staral se o prasata

Tabulka 181:

Alio - veterinář

Vitalis - měl na starosti lázně

Tagamatis - vlajkonoš

Tabulka 182:

Atrectus - sládek

Trubač⁴⁷

Tabulka 186:

Gracilis, Audax a Similis - zprostředkovávají nakoupené komodity

Ze záznamů je zřejmé, že Viindolanda byla v některých ohledech samostatně fungující jednotka, jelikož měla vlastní pivovar, ale ve velké míře fungoval obchod prostřednictvím místních obyvatel a jiných obchodníků s běžnými komoditami, jako je obilí, ale i s dováženými vzácnějšími surovinami jako například pepř⁴⁸ (EVERS 2011, 27).

Kromě výše zmíněných jsou na tabulkách také uvedeni někteří centurioni a mnoho jmen bez určení povolání. Některá jména se opakují na více tabulkách, například i na tabulkách ve *scholae*. V této rozlehlé budově, používané jako klub či

⁴⁶ BIRLEY 2009, 103

⁴⁷ Chybí jméno

⁴⁸ Graf 4

jídlna, s archeologickými důkazy pro vaření a konzumaci jídla, byl objeven třísloupcový seznam mužů⁴⁹, kteří mají zaplatit uvedenou cenu za své pořízené zbraně, převážně kopí a jiné náčiní. S některými lidmi jsme se setkali již v účtech z kasáren. Znovu zmíněný byl i *vexillarius* Tagamatis⁵⁰, jehož jméno bylo dokonce napsáno na uchu amfory nalezené opodál (BIRLEY, R. 2009: 103).

Obrázek 28 - Rukojeť římské břitvy z depotu v řece Tees u Piercebridge.
http://news.bbc.co.uk/2/hi/uk_news/england/4563337.stm (20. 8. 2015)

Úplně první nalezená tabulka⁵¹, o které si archeologové nejprve mysleli, že jde o hoblinu, na sobě nese text dopisu, ve kterém odesílatel informuje, že byl zaslaný balíček. Ten obsahuje ponožky od Sattuy, dva páry sandálů a dvakrát spodní prádo. Od další osoby, jejíž jméno chybí, jsou poslané další dva páry sandálů. Odesílatel na závěr pozdravuje jeho *contubernales* (BOWMAN – THOMAS 1994, Tab. Vindol. II 346). Odesílatel byl pravděpodobně bývalý kolega, který splnil úkol či slib. Na Vindolandě se našlo přes 3000 kusů kožené obuvi včetně sandálů (BIRLEY 2015, 41), z toho i sandále, které připadající do čtvrté fáze (Tabulka 1), a jedna dětská vlněná ponožka ze třetí stavební fáze (BIRLEY 2015, 79). Doposud na lokalitě však nebylo objeveno žádné spodní prádlo. (BIRLEY 2015, 41). V ikonografických pramenech z římského impéria

⁴⁹ Tabulka č. 01-39 (BIRLEY, R. 2009: 103).

⁵⁰ BIRLEY 2009 uvádí jméno Tagomas, BOWMAN – THOMAS 1994 v transliteraci tabulky 181 uvádí Tagamatis.

⁵¹ Tabulka č. 346

se běžně nesetkáme se zobrazením vojáka s ponožkami, jako například na Trajánově sloupu. V řece Tees u Piercebridge v hrabství Durham byla však nalezena rukojeť břitvy (Obrázek 28), na jejímž zakončení byla noha v ponožce a sandálech (GOLLINS 2005, 5). Může to tedy znamenat, že římským vojákům opravdu byla na severu říše chladno.

5.5 Tabulky z V. fáze římského osídlení

V tomto období probíhala stavba Hadriánova valu a Vindolanda byla pravděpodobně využívána jako pomocné centrum se zásobami nářadí, jídla a jiných surovin potřebných pro legionáře při stavbě. Bohužel tato vrstva není velmi dochovaná, ale zkoumaný prostor odhalil v místě kasáren z předchozí fáze stavby, které prokazatelně sloužily jako dílny. V budovách bylo několik pecí, vrstvy popela a uhlí, struska a množství bronzových a železných kusů odhozených při výrobě (BIRLEY 2009, 111–112).

Špatně čitelná tabulka číslo 160 obsahuje přehled vojáků z posádky s údaji, jako byla příslušnost k centurii a náplň jejich práce. Podle rozeznaných částí slov se některá z nich dají interpretovat jako zbraně a nářadí, které by se mohly opravovat, vyrábět či používat v rozsáhlém komplexu dílen z této fáze (BOWMAN – THOMAS 1994, Tab. Vindol. II 160).

Kromě nářadí do dílen však vojáci potřebovali i běžné potřeby. Na tabulce 184 je zaznamenaný účet za zboží určené mužům z centurií Tullia a Ucenia se seznamem objednaných položek a jejich cenou. Mezi položkami byly 4 ručníky, každý za cenu 2 denárů, pětkrát lůž také za 2 denáry. Kromě těchto častých položek tam je i plášť, boty a pepř (BOWMAN – THOMAS 1994, Tab. Vindol. II 184), který se považuje za luxusní zboží importované z dálného východu (BIRLEY 2009, 109).

I přes to, že se posádka tábora převážně soustředila na aktivity související se stavbou valu, pokračovala i běžná korespondence. V dopise *decurioni* Luciovi⁵² odesílatel vypráví, jak dostal darem 50 ústřic z Cordonovia (BOWMAN – THOMAS 1994, Tab. Vindol. II 299). Toto místo však zatím nebylo identifikováno.

⁵² Tabulka č. 299

5.6 Jídlo a pití zmíněné v tabulkách

Příkopy na Vindolandě byly plné vyhozených zvířecích kostí s největším zastoupením dobytka a prasat, ale i ovcí koní a psů (BIRLEY 2015, 29). Když byla IX. kohorta Batavorum povolána k přesunu, byla veškerá chovaná zvířata poražena, jejich maso odřezáno, nasoleno, sušeno nebo uzeno a kosti odhozené do příkopů (BENNETT 2008, 15).

Navzdory domněnkám, že bylo maso v armádě konzumováno jen zřídka, i když v dobách Caesara tomu tak nejspíše bylo (BIRLEY 1977, 52), to vypadá, že na Vindolandě bylo naopak oblíbeným pokrmem (Graf 4). Obzvláště vepřové je na tabulkách zachyceno v mnoha podobách: vepřové nožičky, škvarky, slanina, vepřové, kotlety a vepřové sádlo. Vedle prasečích kostí počtem nalezených kusů dominovaly kosti dobytka, nicméně hovězí maso v tabulkách uváděné není. Dobytčí kosti byly ovšem téměř všechny rozdrčené tak, aby z nich mohl být vyjmut a zkonzumován morek (BENNETT 2008, 17).⁵³

Prefekt tábora Flavius Cerialis byl nadšeným lovcem.⁵⁴ Není tedy divu, že i tabulky⁵⁵ zmiňují konzumaci zvěřiny *cervina*, kterou dokládají i nálezy paroží v příkopech (BIRLEY 2015, 29). Mimo paroží však byla nalezena i celá dobytčí lebka, s mnoha známkami po střelbě z balisty a předpokládá se, že mohla sloužit jako terč na trénování střelby (BENNETT 2008, 13).

Jednou z nejčastěji zmiňovaných položek bylo keltské pivo *cervesa* (Graf 4). Nejspíše bylo velmi oblíbené z toho důvodu, že posádky byly rekrutované z galských provincií (BOWMAN 1983, 31). Decurion Masclus, který byl mimo tábor s detašovaným oddílem, v dopise prefektovi⁵⁶ dokonce hlásil nedostatek piva s prosbou, ať nějaké pošle (CUFF 2011, 146). V záznamu se zbožím⁵⁷ pro konkrétní osoby je také zmíněn příděl pro vindolandského sládka Atrecta, který tedy vařil pivo přímo ve Vindolandě. Jeho pivovar zatím nebyl lokalizován, ale předpokládá se, že byl umístěn mimo fortifikaci (BIRLEY 2015, 66).

⁵³ Existuje zmínka, která pravděpodobně dokládá i kozí maso, ale text není dostatečně dochovaný (BOWMAN – THOMAS 1996, 307).

⁵⁴ Tabulka č. 233

⁵⁵ Tabulky č. 191 a 439

⁵⁶ Tabulka č. 628

⁵⁷ Tabulka č. 182

Stejný počet zmínek na tabulkách má i, u Římanů oblíbenější, víno (Graf 4). Objevuje se importované, pravděpodobně massické⁵⁸, víno⁵⁹ (BOWMAN 1983, 32) i *acetum*, méně kvalitní víno, kterému se po smíchání s vodou říká *posca* (BOWMAN 1974, 367). Tabulka 190 obsahuje seznam komodit, nejčastěji ječmene vína a piva. Opakuje se tam slovní spojení „*ad sacrum*“ a je zde položka komodit nejspíše k věnování „*ad stipes*“. Jednalo se pravděpodobně o seznam potřebných věcí k blížícím se náboženským slavnostem (BOWMAN 1974, 367).

5.7 Zmínky v tabulkách o původním obyvatelstvu

V jakém vztahu bylo původní obyvatelstvo, Britoni, a posádka z Vindolandy není z materiální kultury jasné, ale tabulky něco málo prozrazují. Doklady o kontaktech s nimi jsou však pouze na třech tabulkách.

Tabulka číslo 164 má formu podobnou účtům, kdy je podlouhlá destička otočená vertikálně a svázaná k další, čímž tvoří lepurelo, které je vhodné pro dlouhé seznamy. Dochovaná je jen část pravděpodobně delšího reportu s komentářem ohledně armádní výbavy Britonů. Podle tohoto reportu Britoni prý nenosí žádné brnění a mají velmi početnou jízdu. Jejich jízda však nepoužívá meče a neumí pořádně házet oštěpem. U zmínky o neobratném manévrování s oštěpem bylo použito označení pro Britony (*Brittones*) ve tvaru „*Brittunculi*“. Jedná se o deminutiv, který se překládá v jízlivém slova smyslu. Mohlo mít význam „*bídni malí Britoni*“ (BOWMAN – THOMAS 1994, Tab. Vindol. II 164).

Tabulka 649 je dopis s oznámením o příjezdu britonského vozu s dodávkou 308 *modií* obilnin, *bracis*. Další čitelná část dopisu říká, že se má zásilka zaplatit (BIRLEY – BIRLEY 1993, 29). Název místní obilniny *bracis*, která byla využívána k vaření keltského piva, byl k keltštiny spolu s jinými slovy přejat a často používán v latině (ADAMS 1995, 127). Tento druh místní pšenice, který asi od Britonů odkupovali, je jedna z nejčastěji zastoupených komodit na tabulkách (Graf 4).

Narážku na Britony je možné vyčíst z tabulky číslo 344 (Birley 2009, 94), kde si voják stěžuje na surové zacházení a odvolává se na to, že je přeci „*hominem innocentem*

⁵⁸ Z *kampánie*.

⁵⁹ *allatus vini*

trasmarinum“ (BOWMAN – THOMAS 1994, Tab. Vindol. II 344). Tedy nevinný člověk pocházející z kontinentální Evropy a ne „*Brittunculus*“, který očividně si zasloužil být bit kdykoliv (BIRLEY – BIRLEY – BIRLEY 1993, 59).

6. ZÁVĚR

Na dřevěných tabulkách z Vindolandy nebyly zvěčněny literární či historiografická díla, která měla být čtena veřejností. Tabulky zaznamenávají činnosti všedního života a přibližují nás tak k obyvatelům tábora Vindolanda. Doplnují, potvrzují či vyvrací informace vyvozené ze zkoumané materiální kultury a dodávají k nim fascinující detaily. Uvádí je do kontextu s probíhajícím děním v okolí i událostmi ze všedního života.

Například nález dámské obuvi prozradí, že v táboře nejspíše žila žena. Díky dopisům z tabulek lze zjistit její jméno, příbuzenský vztah k prefektovi a zajímavosti z jejího života. Korespondence prefekta tábora zase pomohla k datování zkoumané fáze osídlení.

Díky vedeným záznamům získáme přehled především o tom, která posádka lokalitu obývala. Kromě toho se lze dočíst o příjmech tábora, o cenách a někdy překvapivé škále zboží, které se dostalo až na Vindolandu a o obchodních kontaktech s původním obyvatelstvem, i o jejich názoru na něj. Seznamy osob na záznamech objednaných komodit upřesňují role vojáků v rámci tábora a denní rozpisy prací, hlášení a žádosti poskytují důležité informace o fungování armády.

Nalezené tabulky umožňují získat představu o tom, jak fungovala římská fortifikace na severu římské říše, a přibližují nám, jak vypadal život v ní. Bylo zjištěno, že v době míru byli prefekti táborů doprovázeni svými manželkami a dětmi. Udržovali přátelské a profesní styky, věnovali se hostinám i lovu a zároveň dbali na vzdělání potomků. V rámci tábora se slavily narozeniny i náboženské svátky. Ovšem existovaly i případy s opilectvím, šikanováním či zanedbáváním korespondence s blízkými. Tabulky odráží poměry v daném období. Ilustrují a dávají do kontrastu období klidu III. fáze a změnu situace s počátky stavby Hadriánova valu, kdy přibýly starosti se zásobováním a ubytováním cizích jednotek.

Tabulky pomáhají při interpretaci nalezené materiální kultury, jako například budovy *scholy*, kasáren či kuchyně v *praetoriu*. Doplnují jiné nálezy a metody a přispívají svými informacemi k dataci jednotlivých fází osídlení s velkou přesností, čehož do takové míry nelze dosáhnout na jiných lokalitách.

Fakt, že se na Vindolandě našlo přibližně 1900 tenkých dřevěných tabulek popsaných inkoustem, neznamena, že byly používány pouze v provincii Británie. Vindolanda je sice unikátní lokalita s příznivým přírodním prostředím, které zachování tabulek pomohly, ovšem tyto destičky jsou velmi tenké a v hlíně velmi snadno přehlédnutelné. Voskové tabulky, určené pro důležité dokumenty, byly lépe archivované a jsou mnohem silnější. Proto se nacházejí v jiných částech impéria častěji (BOWMAN 1983, 24). Díky výzkumům na Vindolandě, ale i ojedinělým nálezům například z Carlisle, se předpokládá, že i v oblastech, kde se nedal sehnat papyrus, byly tenké tabulky popsané inkoustem opravdu časté (BOWMAN 1994, 15).

Tabulky poskytují unikátní informace, které pomáhají přiblížit život tehdejších obyvatel Vindolandy, jejich problémy, společenský život, koníčky i jídelníček a stávají se tak velmi atraktivním nálezem. Můžou tak zároveň posloužit jako zajímavý prvek k popularizaci antického světa a archeologické vědy.

7. SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ

7.1 Seznam literary

- ADAMS, J. N. 1995: The Language of the Vindolanda Writing Tablets: An Interim Report. *The Journal of Roman Studies* 85, 86–134.
- ADAMS, J. N. 2003: The New Vindolanda Writing-Tablets. *The Classical Quarterly* 53/2, 530–575.
- BENNETT, D. 2008: A Vindolanda Journey. Dostupné online:
http://www.equinestudies.org/vindolanda/vindolanda_journey_pdf.pdf
(navštíveno 22. 8. 2015)
- BREEZE, D. J. – DOBSON, B. 2000: *Hadrian's wall*⁴. London.
- BREEZE, D. J. 2002: *Roman Forts in Britain*². Princes Risborough.
- BIRLEY, A. 1977: *Life in Roman Britain*. London.
- BIRLEY, A. 2002: *Garrison Life at Vindolanda. A Band of Brothers*. Stroud.
- BIRLEY, E. – BIRLEY, R. – BIRLEY, A. 1993: *Vindolanda Research Reports II. The Early Wooden Forts*. Hexham
- BIRLEY, R. 1973: *Vindolanda: Roman Fort and Civilian Settlement*². Newcastle upon Tyne.
- BIRLEY, R. – BIRLEY, A. 1991: Vindolanda: Notes on Some New Writing Tablets. *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik* 88, 87–102.
- BIRLEY, R. 1994: *Vindolanda's Roman records*². Greenhead.
- BIRLEY, R. 2009: *Vindolanda. A Roman Frontier Fort on Hadrian's Wall*. Stroud.
- BIRLEY, R. 2015: *Vindolanda. Extraordinary Records of Daily Life on the Northern Frontier*². Greenhead.
- BLACKSHAW, S. M. 1974: The Conservation of the Wooden Writing-Tablets from Vindolanda Roman Fort, Northumberland. *Studies in Conservation* 19/4, 244–246.
- BOWMAN, A. K. – THOMAS, J. D. 1974: *The Vindolanda Writing Tablets*. Newcastle upon Tyne.

- BOWMAN, A. K. 1974: Roman Military Records from Vindolanda. *Britannia* 5, 360–373.
- BOWMAN, A. K. 1983: *The Roman Writing Tablets from Vindolanda*. London.
- BOWMAN, A. K. – THOMAS, J. D. – ADAMS, J. N. 1990: Two Letters from Vindolanda. *Britannia* 21, 33–52.
- BOWMAN, A. K. – THOMAS, J. D. 1991: A Military Strength Report from Vindolanda. *The Journal of Roman Studies* 81, 62–73.
- BOWMAN, A. K. – THOMAS, J. D. 1994: *The Vindolanda Writing-Tablets (Tabulae Vindolandenses II)*. London. Dostupné online:
<http://vindolanda.csad.ox.ac.uk> (naposledy navštíveno 22. 8. 2015)
- BOWMAN, A. K. 1994: *Life and Letters on the Roman Frontier. Vindolanda and its People*. London.
- BOWMAN, A. K. – THOMAS, J. D. 1996: New Writing-Tablets from Vindolanda. *Britannia* 27, 299–328.
- CUFF, D. B. 2011: The King of the Batavians: Remarks on Tab. Vindol. III, 628. *Britannia* 42, 145–156.
- DRIEL-MURRAY, C. 2001: Vindolanda and the Dating of Roman Footwear. *Britannia* 32, 185–197.
- EVERS, K. G. 2011: The Vindolanda Tablets and the ancient Economy. *British Archaeological Reports* 544. Oxford
- GOLDSWORTHY, A. 2003: *Roman Army*. London. (originál Londýn 2003; překlad H. Svobodová a L. Vacinová).
- GOLLINS, D. 2005: Socks with sandals. *The Association for Roman Archaeology Newsletter* 18, 5. Dostupné online:
<http://www.associationromanarchaeology.org> (navštíveno 20. 8. 2015)
- GRAHAM, F. 1981: *The Stanegate*. Newcastle upon Tyne.
- HOBBS, R. – JACKSON, R. 2010: *Roman Britain*. London.
- OPREANU, C. – MIHALACHI, M. S. D.: *Mining in Roman Dacia*. Dostupné online:
<http://www2.rgzm.de/Transformation/Romania/Mining/MiningEngl.htm>
 (navštíveno 23. 8. 2015)

PEACHIN, M. 1999: Five Vindolanda Tablets, Soldiers and the Law. *Tyche* 14, 223–235.

TERRAS, M. M. 2006: *Image to Interpretation. An Intelligent System to Aid Historians in Reading the Vindolanda Texts*. New York

WILSON, R. 1980: *Roman Forts. An Illustrated Introduction to the Garrison Posts of Roman Britain*. Aylesbury.

7.2 Seznam pramenů

Tacitus, *Agr* = Tacitus: *Argicola*. Překl. H. Mattingly. In: Tacitus: *Argicola and Germania*. Penguin Classics. London 2009.

8. SEZNAM PŘÍLOH A ILUSTRACÍ

8.1 Seznam ilustrací

- Obrázek 1 - Umístění tábora Vindolanda na cestě Stanegate. BOWMAN 1983, fig. 2.
- Obrázek 2 - Letecký snímek lokality Vindolanda směrem od západu. BIRLEY 2015, fig. 15.
- Obrázek 3 - Pozice předhadriánovských fází ve vztahu k sobě a lokalitě. BIRLEY 2009, c. pl. 6 (s dopsanými popisky vrstev).
- Obrázek 4 - Zkoumaná oblast západního příkopu I. fáze zobrazená v souvislosti s pozdějšími kamennými stavbami z doby po výstavbě Hadriánova valu.
<http://vindolanda.csad.ox.ac.uk/exhibition/history-5.shtml> (23. 8. 2015)
- Obrázek 5 - Zkoumaná oblast II. fáze - praetorium.
<http://vindolanda.csad.ox.ac.uk/exhibition/history-6.shtml>
- Obrázek 6 - Zkoumaná oblast III. fáze - praetorium.
<http://vindolanda.csad.ox.ac.uk/exhibition/history-7.shtml> (23. 8. 2015)
- Obrázek 7 - Dámský pantofel označen L. Aebutius Thales, T. F.
<http://vindolanda.csad.ox.ac.uk/exhibition/slipper.shtml> (22. 8. 2015)
- Obrázek 8 - Dětská ponožka. <http://vindolanda.csad.ox.ac.uk/exhibition/people-2.shtml> (navštíveno dne 21. 8. 2015)
- Obrázek 9 - Postroj na koňskou hlavu z kůže.
<http://vindolanda.csad.ox.ac.uk/exhibition/army-4.shtml> (23. 8. 2015)
- Obrázek 10 - Zkoumaná IV. fáze - kasárny.
<http://vindolanda.csad.ox.ac.uk/exhibition/history-8.shtml> (23. 8. 2015)
- Obrázek 11 - Zkoumaná oblast V. fáze - fabrica.
<http://vindolanda.csad.ox.ac.uk/exhibition/history-9.shtml> (23. 8. 2015)
- Obrázek 12 - Medailon s manželským párem.
<http://vindolanda.csad.ox.ac.uk/exhibition/people.shtml> (23. 8. 2015)
- Obrázek 13 - Bronzový emblém jízdy.
<https://westernclassicalstudies.wordpress.com/2015/06/24/artifact-presentations-at-the-vindolanda-museum/> (23. 8. 2015)
- Obrázek 14 - Bronzový fragment pocházející z kalendáře.
<http://archive.archaeology.org/0901/etc/artifact.html> (23. 8. 2015)

- Obrázek 15 - Vindolanda na mapě Northumberland LXXXIII.SE z roku 1898. Je označena jako římská stanice Vindolana s pozůstatky hypocausta poblíž.
<http://maps.nls.uk/view/101027421> (23. 8. 2015)
- Obrázek 16 - Některé druhy stylů nalezených na Vindolandě.
<http://vindolanda.csad.ox.ac.uk/exhibition/docs-2.shtml> (23. 8. 2015)
- Obrázek 17 - Zářezy ve tvaru písmene V a dírky sloužící ke svázání dokumentu.
<http://vindolanda.csad.ox.ac.uk/TVII-161> (22. 8. 2015)
- Obrázek 18 - Latinské kurzivní písmo.
<http://vindolanda.csad.ox.ac.uk/exhibition/letterformsbasic.shtml> (23. 8. 2015)
- Obrázek 19 - Systém svázání účtů. BOWMAN 1983, obr. 11.
- Obrázek 20 - Podoba dopisu zapsaného na dřevěné tabulce. Bowman 1983, obr 10.
- Obrázek 21 - Tabulka 118 s citací Vergilia.
<http://vindolanda.csad.ox.ac.uk/exhibition/paleo-1.shtml> (23. 8. 2015)
- Obrázek 22 - Tabulka 119 s kresbou vozu. <http://vindolanda.csad.ox.ac.uk/TVII-119> (22. 8. 2015)
- Obrázek 23 - Lázně z II. fáze římského osídlení
http://www.hadrianastreasures.com/2009_06_01_archive.html (23. 8. 2015)
- Obrázek 24 - Lázně z II. fáze římského osídlení BIRLEY 2009, fig. 23
- Obrázek 25 - Tabulka 291. Pozvánka na oslavu narozenin Claudie Severy.
http://www.britishmuseum.org/explore/highlights/highlight_objects/pe_prb/w/tablet_with_a_party_invitation.aspx (23. 8. 2015)
- Obrázek 26 - Tabulka 343, které byla přeložena dříve, než stihl inkoust zaschnout a rozmazal se.
http://www.britishmuseum.org/explore/highlights/highlight_objects/pe_prb/w/tablet_with_letter.aspx (23. 8. 2015)
- Obrázek 27 - Tabulka 182. Seznam objednaných položek.
http://www.britishmuseum.org/explore/highlights/highlight_objects/pe_prb/w/tablet_with_money_received.aspx (23. 8. 2015)
- Obrázek 28 - Rukojeť římské břitvy z depotu v řece Tees u Piercebridge.
http://news.bbc.co.uk/2/hi/uk_news/england/4563337.stm (20. 8. 2015)

8.2 Seznam příloh

- Graf 1 – Porovnání počtu nalezených tabulek ve všech předhadriánovských fázích (J. Tlustá). Zdroj dat: Bowman – Thomas 1994: Tab. Vindol. II, dostupné online: <http://vindolanda.csad.ox.ac.uk> (22. 8. 2015)
- Graf 2 – Graf 2a + Graf 2b. Porovnání III. a IV. fáze v množství tabulek pro jednotlivé typy dokumentů (J. Tlustá). Zdroj dat: Bowman – Thomas 1994: Tab. Vindol. II, dostupné online: <http://vindolanda.csad.ox.ac.uk> (22. 8. 2015)
- Graf 3 – Početní zastoupení korespondence u jednotlivých prefektů tábora. (J. Tlustá)
Zdroj dat: BIRLEY 2015, 51.
- Graf 4 – Počet zmínek o jednotlivých potravinách v nalezených tabulkách. (J. Tlustá)
Zdroj dat: Bowman – Thomas 1994: Tab. Vindol. II, dostupné online: <http://vindolanda.csad.ox.ac.uk> (22. 8. 2015)
- Tabulka 1 – Přehled nalezené kožené obuvi z Vindolandy. Driel-Murray 2001, Tab. 1.